

II.5. FEJEZET – A GÉNTÉCHNOLÓGIAI TEVÉKENYSÉG JOGI SZABÁLYOZÁSA *

RAISZ ANIKÓ ** – SZILÁGYI JÁNOS EDE ***

A ‘génpiszkált’, ‘génmanipulált’, ‘*Frankenstein-food*’, ‘szupergyom’, ‘méreggyár’, ‘genetikai kizsákmányolás’ szavak¹ kíséretében Európában, azon belül hazánkban is nagy vita előzte meg, illetve kíséri a géntechnológiával módosított szervezetek² – angol nevén ‘*Genetically Modified Organism*’; azaz GMO – szabályozását, engedélyezését.

A GMO mellett érvelők³ a fenntartható fejlődés megvalósításának lehetséges útját, a kiszámítható élelmiszer-előállítást, a vegyszerhasználat csökkentésének alternatíváját, a nagyobb termékmennyiséget, az éhínség leküzdését, a veszélyeztetett fajok megmentését, a gyógyszeranyagok előállítását hozzák fel érvként, valamint azt, hogy az általuk vizionált jövőképben – mivel a megfelelő mennyiségű élelmiszer előállításához kevesebb mezőgazdasági terület bevonása is elegendő lenne a Föld lakosságának ellátásához – több terület maradhatna természetvédelmi célra. Ezzel szemben – a GMO-ellenzők részéről⁴ – olyan érvek hangzanak el, amelyek szerint törzsfejlődésileg nagyon távol álló fajokat „x-elnek össze”, amely miatt – mivel a jövőt nem láthatjuk előre – az ilyen jellegű szervezetek nagyban sérthetik a biológiai sokféleség elvét, nagy fokú közegészségügyi kockázatot rejtnek magukban (allergia, toxikus hatások, szervi elváltozások), a ‘génszökés’ lehetősége miatt nagymértékű genetikai környezetszennyezésre kerülhet sor olyan földrajzi területeken is, amelyeken nem kívánunk GM- (géntechnológiával módosított) termékeket előállítani. Az ellenzők felhívják a figyelmet továbbá arra is, hogy az EU-ban a fogyasztók nagy százaléka utasítja el a GM-termékeket, és az etikai vonatkozások⁵ is kérdé-

* Raisz Anikó – Szilágyi János Ede: A géntechnológiai tevékenység jogi szabályozása. In: Raisz Anikó (szerk.) (2022). *Környezetjog – Különös rész*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 175–207. https://doi.org/10.53707/2021.ra.kornykul_ii5.

** Raisz Anikó, PhD, DEA, dr. jur.; Miskolci Egyetem, intézeti tanszékvezető, egyetemi docens, ORCID: 0000-0001-6683-3492.

*** Szilágyi János Ede, prof. dr. habil., PhD, dr. jur.; Miskolci Egyetem, intézeti tanszékvezető, egyetemi tanár; Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, vezető; ORCID: 0000-0002-7938-6860.

¹ Balázs Ervin gyűjtését idézi Szilágyi 2010, 105.

² A GMO-k különböző típusairól (első, második, harmadik, negyedik generációs) lásd Farkas Csamangó 2008, 114.

³ A GM-technológiát támogatók magyarországi képviselőinek érvei kapcsán lásd Balázs – Dudits – Sági (szerk.) 2011.

⁴ A GMO-k ellenzőinek magyarországi képviselőinek érvei kapcsán lásd Darvas – Székács (szerk.) 2011.

⁵ Így például, II. János Pál 2000-ben kifejtette, hogy bár nem ellenzi az ilyen jellegű tevékenységet, azonban nem csak a gazdasági hátteret kellene vizsgálni. Az etikai kérdésekről lásd továbbá Kakuk 2006, 23–31.

sések.⁶ Megítélésünk szerint az ügy kapcsán a legnagyobb problémát az okozza, hogy a GM-termékek kapcsán miközben hiányoznak a hosszú távú következményekre vonatkozó, korrekt vizsgálatok, nagymértékben folyik e termékek környezetbe juttatása,⁷ mindez – több más mellett – az *elővigyázatosság elvével* kapcsolatos kérdéseket is felvet.⁸

Természettudományos értelemben a géntechnológiát meg kell különböztetnünk a *biotechnológiától*, amely utóbbi tágabb fogalom, és lényegében mindazon tevékenységeket átfogja, amelyek során élő szervezeteket alkalmazunk; a hagyományos nemesítéstől a mesterséges génmódosításig. A *géntechnológia* ezzel szemben a biotechnológiához képest szűkebb fogalom; *klasszikus technikáit* (ezt nevezhetjük *GMO 1.0*-nak⁹) tekintve természetes szervezet genetikai állományának megváltoztatása idegen gén beültetésével, amennyiben a gén stabilan működik tovább és öröklődik. Ebből kifolyólag például a klónozás – vagyis mikor ugyanabból a szervezetből állítanak elő egy ugyanolyan utódot, és ezáltal a szülő és az utód is megegyezik genetikai állományát tekintve – nem minősül géntechnológiai tevékenységnek (például a 2001/18/EK irányelv értelmében).¹⁰ Utóbbi években komoly vita¹¹ alakult ki a géntechnológia fejlődéséből kifolyólag, hogy annak *legújabb technikái* (az ún. *gén- vagy genomszerkesztési technológiák*, mint egyfajta *GMO 2.0*¹²) vajon mennyiben tekinthetők még részének a klasszikus géntechnológiai technikákra elkészített szabályozásnak; mint később részletesebben is kifejtjük az Európai Unió Bíróságának témában született döntése¹³ értelmében egyelőre alkalmazandó a génszerkesztési technológiára az EU vonatkozó GMO szabályozása, és ennek mintegy folyományaként a magyar döntéshozók is úgy tűnik, hogy lényegében ennek megfelelően beleértik¹⁴ az Alaptörvényünk GMO-mentes mezőgazdaság koncepciójába (lásd alább).

A német szakirodalom (amelyben a géntechnológia jogi szabályozását gyakorta ‘*Gentechnikrecht*’-ként nevesítik) különbséget tesz a géntechnológia emberre történő alkalmazása (az ún. ‘humángenetika’ vagy ‘*vörös géntechnika*’) és a ‘környezeti géntechnika’ (más néven ‘*zöld géntechnika*’) között, amely utóbbi a géntechnológiai eljárások alkalmazását jelöli a növénytermesztésben és állattenyésztésben, továbbá magában foglalja GM-növények és egyéb szervezetek felhasználását a

⁶ Minderről lásd Bézi-Farkas 2006; hasonlóképpen számos szempontot nevesít: Farkas Csamangó 2005, 1–21.

⁷ Hasonlóan vélekednek Erbguth – Schlacke 2008, 336.

⁸ Lásd ezen kérdésekről is Fodor 2018, 42–46.

⁹ Lásd például Schimpf 2018.

¹⁰ Bézi Farkas 2006. Vö. Harnócz 2018, 81–93.

¹¹ Lásd IFOAM 2017, ENSSER 2017, EASAC 2017, MTA Elnökség 2017, Jövő Nemzedékek Szószólja 2018, Jövő Nemzedékek Szószólója et al. 2018, Fodor 2018, Harnócz 2018 c.

¹² Schimpf 2018.

¹³ C-528/16. sz., *Confédération paysanne et al kontra Premier ministre, Ministère de l’Agriculture, de l’Agroalimentaire et de la Forêt* ügyben 2018. július 25-én hozott ítélet (HL C 328., 2018. 9. 17., 4–5.),

¹⁴ Nagy 2018.

mezőgazdaságban és az élelmiszerszektorban.¹⁵ Munkánkban, a továbbiakban a környezeti géntechnika szabályanyagára koncentrálunk.¹⁶

II.5.1. A géntechnológia tevékenység nemzetközi szabályozása és szabályozási koncepciói

I. *Nemzetközi szabályozás.* Nemzetközi közjogi kötőerővel ugyan nem rendelkezik, mégis fontos megemlíteni az Egyesült Nemzetek Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) 1991-es *Magatartáskódexét*, amely a biotechnológia használatára vonatkozó előírásait a fenntartható élelmiszer-előállítás érdekében fogalmazza meg. A nemzetközi jog szabályanyagából kiemelkedik a *Rio de Janeiróban* kötött *Biológiai Sokféleség Egyezmény*,¹⁷ amelynek 8. cikkely g) pontja a GMO-k kapcsán különböző – többek között szabályozási és ellenőrzési – kötelezettségeket állapít meg a részes államoknak a biológiai sokféleség megőrzése érdekében.

A Biológiai Sokféleség Egyezmény 19. cikkely (3) bekezdésére hivatkozással alkották meg az ENSZ Biológiai Biztonsági Egyezményét, az ún. ‘*Cartagena Jegyzőkönyvet*’,¹⁸ amely előírja az exportőr országok – esetünkben az Unión kívüli országok – számára azt, hogy a termékek genetikai módosítását jelezniük kell. Az ilyen termékeket az első szállítás előtt előzetes engedélyezési eljárásnak kell alávetni. A Cartagena Jegyzőkönyv célja a biológiai sokféleség, a környezet és az emberi egészség védelme. A Cartagena Jegyzőkönyvet hazánk is ratifikálta,¹⁹ és az EU is rendeletet alkotott a végrehajtására; ezzel szemben a GM-termékek előállításában élen járó USA alá sem írta (nem melleleg a Biológiai Sokféleség Egyezményt ugyan aláírta, de nem ratifikálta), Argentína pedig nem ratifikálta.²⁰

A Cartagena Jegyzőkönyv 27. Cikke alapján került megalkotásra a Cartagena Jegyzőkönyv felelősségről és jogorvoslatról szóló, ún. ‘*Nagoyai-Kuala Lumpuri Kiegészítő Jegyzőkönyve*’.²¹ A Kiegészítő Jegyzőkönyv fontos rendelkezéseket tartalmaz a GM-termékek forgalmazóival szemben a GM-termékek országhatáron történő átviteléből származó károkért viselt felelősségről. Az ilyen károkkal összefüggő jogorvoslatra a felelősségi rendszer alapja a környezeti felelősségről

¹⁵ Erbguth – Schlacke 2008, 336.

¹⁶ A géntechnológiai szabályozás átfogó elemzéséről lásd Bodiguel – Cardwell (eds.) 2010. Vö. Glowka 2003.

¹⁷ Magyarországon kihirdette az 1995. évi LXXXI. törvény.

¹⁸ A Cartagena Jegyzőkönyv végrehajtásáról a részes államok bizonyos időközönként nemzeti jelentésben számolnak be; a nemzeti jelentésekről lásd: <https://beta.bch.cbd.int/reports>.

¹⁹ Magyarországon kihirdette a 2004. évi CIX. törvény.

²⁰ <http://bch.cbd.int/protocol/parties/>.

²¹ Magyarországon kihirdette a 2013. évi CLXXI. törvény. A *Nagoyai-Kuala Lumpuri Kiegészítő Jegyzőkönyv* nem összetévesztendő az ún. *Nagoya Jegyzőkönyvvel*, amely közvetlenül a Biológiai Sokféleség Egyezményhez kapcsolódik és a genetikai erőforrásokhoz való hozzáférésről, valamint a hasznosításukból származó hasznok igazságos és méltányos megosztásáról szól; a Nagoya Jegyzőkönyvet Magyarország kihirdette a 2014. évi VIII. törvény.

szóló 2004/35/EK irányelv volt; mivel ennek jogharmonizációja például Magyarországon már megvalósult, ezért nálunk már adottak voltak a Kiegészítő Jegyzőkönyv végrehajtásának feltételei.

A Világkereskedelmi Szervezet (WTO) keretében²² – a vitarendezési módokat alapul véve²³ – az EU nagy nyomásnak van kitéve a kérdésben, vagyis, hogy szabályozását még inkább liberalizálja. A WTO különböző egyezményei²⁴ közül a ‘Megállapodás az állat- és növényegészségügyi intézkedések alkalmazásáról’ (*SPS Egyezmény*) érdemel kiemelés, amely a nemzetközi kereskedelemre közvetlen vagy közvetett hatással bíró esetekben tartalmaz előírásokat. Az SPS Egyezmény értelmében a szerződő felek olyan – tudományosan alátámasztható – intézkedéseket hozhatnak, amelyek az emberi élet és egészség, az állatok és növények védelme érdekében szükségesek, amennyiben azok nem rejtett kereskedelmi korlátozást takarnak (SPS Egyezmény 2.2. és 2.3. cikkei). Az SPS Egyezmény hatálya kiterjed mindazon konfliktusokra, amelyek lényegében abból erednek, hogy a szerződésben részes államok a GMO-kból származó veszélyeket eltérően kezelik. Az EU szabályozásának WTO keretében történő értékeléséről az uniós joganyag elemzésénél foglalkozunk részletebben.

A WTO-megállapodásokban rögzített jogok érvényesítésében és kötelezettségek teljesítésében nagy szerep jut a WTO keretében létrehozott vitarendezési eljárásnak, és ennek kapcsán a Vitarendezési Testületnek (*Dispute Settlement Body*, DSB), amely testület döntése a tagállamokra kötelező. A DSB létrehozta a konkrét ügyben eljáró vizsgálóbizottságot (panelt), az állandó fellebbviteli testületet, elfogadja a panel és a fellebbviteli testület jelentését, jóváhagyja a kötelezettségek tagállami felfüggesztését.²⁵

II. *Szabályozási koncepciók.* Az egyes közösségek és országok a géntechnológiai tevékenység szabályozásához eltérően viszonyulnak.

Svájcban 2005-ben népszavazás döntött a mezőgazdaság GMO-mentességéről, eredetileg 2010-ig; ezt a határidőt később a svájci parlament 2013-ig meghosszabbította, mely GMO-moratórium határidejét bizonyos kormányzati jelentések hatására ismét kitölték, legutóbb 2021-ig,²⁶ amely moratórium ugyanakkor nem jelent abszolút tilalmat a géntechnológiai tevékenység minden aspektusára (például bizonyos körülmények között a kísérleteket lehetővé teszik Svájc területén).²⁷

Az Európai Unió géntechnológiai szabályozásának középpontjában – a soron következő fejezetben részletezettek szerint – nem maga a termék áll, hanem – az elővigyázatosság elvére figyelemmel – annak előállítási folyamata, vagyis a *technológia*, amelynek segítségével megszülethetett a termék. Az Európai Unióban a GMO

²² A környezetvédelem és a WTO-szabályozás egyes aspektusairól lásd még Gehring 2007; Sampson – Whalley 2005; magyar szerzők közül lásd Palásti 2004, 319–394.; Szilágyi 2009, 486–511.

²³ Lásd Fitori 2004, 92–116.

²⁴ Magyarországon kihirdette az 1998. évi IX. törvény.

²⁵ Cserba – Munkácsi 2006, 61.

²⁶ Lásd Swissinfo 2017.

²⁷ Lásd Swissinfo 2019.

mezőgazdasági felhasználása nem tiltott, viszont *előzetes engedélyeztetésük* megkövetelt; az egyes tagállamok ugyanakkor 2015-től meglehetősen nagy szabadsággal bírnak a GM-vetőmagvak köztermeszthetőségének kizárásában saját területük vonatkozásában (lásd később). Az Európai Unió emellett kötelező GMO jelölési rendszert is elfogadott.²⁸

Az *Egyesült Államok* – amelynek vállalatai a géntechnológiai tevékenységhez kapcsolódó üzletág meghatározó szereplői – eredeti szabályozási koncepciója alapján a termék előállításának módja nem releváns, a szabályozás középpontjában csak magának a végterméknek a környezeti és egészségügyi kockázata áll, vagyis a termék kerül csak vizsgálat alá, az is egy sajátságos szempont szerint.²⁹ Az amerikai szabályozás kiindulási alapja az ún. „lényegi azonosság elve”. Eszerint egy GM-növény, vagy az ebből készült termék egészségügyi kockázatának vizsgálata során a kémiai összetételét a hozzá legközelebb álló hagyományos növényéhez, nem GM-termékéhez kell viszonyítani, és ha az adatok a vonatkozó értéktartományon belül találhatók, akkor biztonságosan fogyaszthatónak minősítik. Az amerikai jogi koncepcióban némi változást hozott a jelölési kérdéskör újragondolása. Történt ugyanis,³⁰ hogy az Egyesült Államok néhány tagállamában népszavazási kezdeményezés történt annak érdekében, hogy az élelmiszereken kötelezően jelölni kelljen azok GMO-tartalmát (*mandatory GMO labeling*). A kezdeményezések egyes államokban elbuktak (így Kalifornia, 2012; Washington, 2013; Colorado és Oregon, 2014), azonban egyes államokban a kezdeményezések sikerre vezettek (Vermont, Connecticut és Maine), és megszülettek egyes államok ún. kötelező – vagyis nem az érintett gyártók önkéntes döntésén alapuló – GMO jelölési szabályai. A számukra kedvezőtlen folyamatok miatt a biotechnológiai cégek időközben egy nyomásgyakorló csoportot hoztak létre, annak érdekében, hogy szövetségi szinten – az egyes államokbeli kötelező jelölési rendszerét felváltó – önkéntes jelölési rendszert (*federal voluntary labeling standard*) vezessenek be.³¹ A 2016-ban végül elfogadott törvényjavaslat³², illetve az annak végrehajtási szabályait tartalmazó szövetségi agrárminisztériumi (USDA) szabályozás³³ egy, az egyes tagállami szabályokat felülíró kötelező jelölési rendszert vezetett be 2022-től, amely ugyanakkor több vonatkozásban is kivételt enged (a jelölés megoldható pusztán egy QR-kód és telefonszám megadásával is, nem terjed ki a jelölési kötelezettség a kisebb vállalkozásokra, etc).

²⁸ Az egyes európai országok zöld géntechnológiai szabályozásának összehasonlításáról lásd: Szabó 2015a.

²⁹ Vö. Kovács 2012.

³⁰ RT 2015a.

³¹ A kezdeményezésük törvényjavaslati formát is öltött *Safe and Accurate Food Labeling Act* néven; a jogszabály ellenzői ezt azonban csak *Denying Americans the Right-to-Know Act*-ként vagyis *Dark Act*-ként nevesítették.

³² Az elfogadott törvény: az 1947-es *Agricultural Marketin Act*-et módosító, *National Bio-engineered Food Disclosure Standard* (Public Law 114–216; 114th Congress).

³³ Lásd: <https://s3.amazonaws.com/public-inspection.federalregister.gov/2018-27283.pdf>.

II.5.2. A géntechnológia-tevékenység európai uniós szabályozása

Közösségi szinten elsőként 1990-ben alkották meg³⁴ a GM-szervezetekre vonatkozó átfogó, horizontális szabályokat,³⁵ amely szabályozás különbséget tett a GMO 'zárt rendszerben történő felhasználása'³⁶ (90/219/EGK irányelv), továbbá a környezetbe történő 'szándékos kibocsátása'³⁷, illetve (a szándékos kibocsátás speciális eseteként felfogható) 'forgalomba hozatala'³⁸ között (90/220/EGK irányelv). Később a 90/219/EGK irányelvet a 2009/41/EK irányelv,³⁹ míg a 90/220/EGK irányelvet a 2001/18/EK irányelv⁴⁰ váltotta fel.

A horizontális szabályozásra a későbbiekben ráépült egyes speciális területek, vertikális szabályozása; így, a gyógyszerekre (726/2004/EK rendelet),⁴¹ valamint az élelmiszerekre és takarmányokra⁴² (1829/2003/EK rendelet) vonatkozó előírások.

Ugyanakkor sokan e szerteágazó szabályozás mellett sem tartották megfelelőnek a géntechnológiai tevékenység egyedi engedélyezésre vonatkozó uniós rendszert, aminek következtében 1998 és 2003 között az Európai Unió területén egy

³⁴ Többek között az 1987. október 19-ei, az EK negyedik környezetvédelmi cselekvési programjáról szóló tanácsi állásfoglalás alapján. Vö. Prugberger 1999, 84–101.

³⁵ Lásd a 90/219/EGK tanácsi irányelvet (1990. április 23.) a géntechnológiával módosított mikroorganizmusok zárt rendszerben történő felhasználásáról, továbbá a 90/220/EGK tanácsi irányelvet (1990. április 23.) a géntechnológiával módosított szervezetek környezetbe történő szándékos kibocsátásáról.

³⁶ Hatályos szabályok alapján (2009/41/EK irányelv 2. cikk) 'zárt rendszerben történő felhasználás': minden olyan tevékenység, amelynek során mikroorganizmusokat géntechnológiával módosítanak, vagy amely során ilyen géntechnológiával módosított mikroorganizmusokat (GMM) tenyésztnek, tárolnak, szállítanak, megsemmisítenek, ártalmatlanítanak, vagy bármely más módon használnak, és amely tevékenységeknél különleges elszigetelési intézkedéseket alkalmaznak a GMM-eknek a népességgel és a környezettel való érintkezésének korlátozására. Ez lényegében az elszigetelt kutatást – például enzimgyártást – jelenti.

³⁷ Hatályos szabályok alapján (2001/18/EK irányelv 2. cikk) környezetbe történő 'szándékos kibocsátás': a GMO vagy GMO-k kombinációjának bármilyen célzatos környezetbe juttatása, amely(ek)re nézve semmilyen különleges elszigetelési intézkedést nem alkalmaztak a lakossággal és a környezettel való érintkezés korlátozása érdekében, valamint nagy fokú védelemnek a lakosság és a környezet számára történő biztosítása érdekében. Ez lényegében a szabadföldi kísérleteket – például a fajtakísérleteket – jelenti.

³⁸ Hatályos szabályok alapján (2001/18/EK irányelv 2. cikk) 'forgalomba hozatal': a hozzáférhetővé tétel harmadik személyek számára akár ellenérték fejében, akár ingyenesen.

³⁹ 2009/41/EK parlamenti és tanácsi irányelv (2009. május 6.) a géntechnológiával módosított mikroorganizmusok zárt rendszerben történő felhasználásáról.

⁴⁰ 2001/18/EK parlamenti és tanácsi irányelv (2001. március 12.) a géntechnológiával módosított szervezetek környezetbe történő szándékos kibocsátásáról.

⁴¹ 726/2004/EK parlamenti és tanácsi rendelet (2004. március 31.) az emberi, illetve állatgyógyászati felhasználásra szánt gyógyszerek engedélyezésére és felügyeletére vonatkozó közösségi eljárások meghatározásáról és az Európai Gyógyszerügynökség létrehozásáról.

⁴² 1829/2003/EK parlamenti és tanácsi rendelet (2003. szeptember 22.) a géntechnológiával módosított élelmiszerekről és takarmányokról.

de facto moratórium érvényesült, amelynek jogszabályi alapja ugyan nem volt, a kérdéses időszakban mégsem született engedély (a WTO ezzel kapcsolatos paneleljárását lásd alább).⁴³

A következőkben a GM-termékek termesztését lehetővé tevő 2001/18/EK irányelvet, illetve az élelmiszerekre és takarmányokra vonatkozó 1829/2003. rendeletet mutatjuk be részleteiben. Elöljáróban ugyanakkor fontosnak tartjuk rendezni e két uniós jogszabály viszonyát egymáshoz: A 2001/18/EK irányelv és az 1829/2003. rendelet között nem olyan éles a határvonal, ráadásul számos átmeneti szabály van, illetve speciális eljárás, amely bonyolítja a felvázolásra kerülő alapesetet. Nagyvonalakban a következő állapítható meg. Ha a GMO-t élelmiszerben vagy takarmányban használják fel, de nem termesztik, akkor elég a rendelet alapján engedélyeztetni. Ha az érintett GMO élelmiszerben vagy takarmányban történő felhasználása együtt jár azzal, hogy előzetesen termesztése is szükséges, akkor mindkét célból engedélyeztetni kell ugyanazon rendelet alapján. Ha a GMO-t élelmiszerben vagy takarmányban nem használják fel, csak termesztik, akkor elég az irányelv alapján történő engedélyeztetés.⁴⁴

II.5.2.1. A GM-termékek szándékos kibocsátása, illetve forgalomba hozatalának általános szabályai

I. A jelen részben a 2001/18/EK irányelv szabályai kerülnek ismertetésre. A szabályozás középpontjába a termesztési szándékozott GM-termék (például vetőmag) előzetes engedélyezési eljárása áll.

A 2001/18/EK értelmében mielőtt valamely személy egy GMO környezetbe történő szándékos kibocsátását, illetve termékként vagy termékekben megjelenő GMO forgalomba hozatalát megkezdené – amennyiben a termék tervezett felhasználása magában foglalja annak környezetbe történő szándékos kibocsátását –, bejelentést kell benyújtania az illetékes nemzeti hatósághoz. Az alábbiakban elsődlegesen a GMO forgalomba hozatalára koncentrálna ismertetjük az engedélyezési eljárást (tekintettel arra, hogy a forgalomba hozatalra vonatkozó szabályok némileg bonyolultabbak, mint a forgalomba hozataltól eltérő célból történő szándékos kibocsátás szabályai⁴⁵). Mielőtt azonban ennek az ismertetésnek nekikezdenénk, érdemes felhívni a figyelmet egy fontos kritikai megjegyzésre.

A magyar jövő nemzedékek országgyűlési biztosa (JNO) 2008–2009-es beszámolójában maga is foglalkozott az uniós előírásokkal, és azok kapcsán több ponton is aggályait fejezte ki. Legfőképpen azt sérelmezte, hogy a „szabályozás a génmódosított szervezetek köztermesztésbe vonásának engedélyezését belső piaci kérdésként kezeli, és így az áruk szabad áramlásának elvét alkalmazza, ami teljesen figyelmen kívül hagyja, hogy a GMO-k nem átlagos termékek, hanem a természetbe való kiengedésüknek visszafordíthatatlan és veszélyes következményei lehetnek. Azt is

⁴³ McMahon 2007, 322.

⁴⁴ Lásd erről az Európai Bizottság tájékoztató oldalát: https://ec.europa.eu/food/plant/gmo/authorisation_en.

⁴⁵ 2001/18/EK irányelv 5–11. cikk.

figyelman kívül hagyja, hogy a köztermesztésbe vonás hatásai nagyban függnék a különböző befogadó környezetektől.”⁴⁶ (A magyar országgyűlési biztos további észrevételeit lásd alább az eljárás egyes elemeinek ismertetésénél.)⁴⁷

I.1. Az engedélyezési eljárás első lépéseként egy bejelentést⁴⁸ kell tenni, a teljes környezeti kockázatértékelés és az irányelv által részletezett egyéb információk kíséretében,⁴⁹ azon tagállam illetékes hatóságához, amelyben az adott GMO-t első alkalommal kívánják forgalomba hozni.

A magyar jövő nemzedékek országgyűlési biztosa beszámolójában problémásnak értékelte az uniós előírások ezen, kockázatértékelésre vonatkozó rendelkezéseit. Megítélése szerint ezek azért mutatnak komoly hiányosságokat, „mivel a kérelmező végzi el a kockázatértékelést, és a vizsgálatnak nincs kötelező külső ellenőrzése, valamint szellemi tulajdonjogi kérdésekre hivatkozva az alapadatok nagy része a tagállamok számára hozzáférhetetlen, lehetetlen az átláthatóság, függetlenség biztosítása. A jelenlegi szabályozás nem biztosítja, hogy a kockázatértékelés független szakértők által ellenőrizhető legyen.”⁵⁰

I.2. A hatóságnak – miközben értesíti az Európai Bizottságot és a többi tagállam illetékes hatóságait – kötelező kiadnia döntését 90 napon belül arról, hogy vajon a GMO forgalomba hozható-e, mindezt azt követően, hogy lefolytatott egy vizsgálatot a lehetséges káros hatásokról az emberi egészségre és a környezetre.⁵¹ Mindeközben a többi tagállam illetékes hatóságai és a Bizottság további információkat kérhetnek, megjegyzéseket tehetnek, illetve indokolt kifogást terjeszthetnek elő a bejelentett döntéshez. Ezt követően lényegében három főbb kimenetele lehet az eljárásnak. (a) A bejelentéssel érintett illetékes hatóság elutasító döntése magával vonja az eljárás lezárását. (b) Amennyiben az Unió és a tagállamok részéről nem merült fel vagy nem maradt fenn ellenvetés a bejelentésre vonatkozóan, a bejelentéssel érintett illetékes hatóság megadja legfeljebb 10 évre szóló hozzájárulását ahhoz, hogy a terméket forgalomba hozzák az Unión belül (erről értesíti a bejelentőt, az Európai Bizottságot és a többi tagállam illetékes hatóságait).⁵² (c) Egyébként, ha az Európai Bizottság vagy

---

⁴⁶ JNO 2010, 145.

⁴⁷ Az engedélyezési rendszerrel kapcsolatos további kritikákat fogalmaz meg Zsiros 2010, 162–167.

⁴⁸ 2001/18/EK irányelv 13. cikk (forgalomba hozatal).

⁴⁹ Az engedélyezés együtt jár az egészségügyi és környezeti kockázatok felmérésével, amelynek fel kell tárnia a GMO lehetséges, közvetlen vagy közvetett, azonnali vagy későbbi negatív hatásait, miközben figyelembe veszi a kumulatív és hosszú távú hatásait az emberi egészségre és a környezetre. A további információ magában foglalja a GMO részletes információit, nyilvános feltételeit, kölcsönhatását a környezetre, monitoringját, hulladék és vészforgatókönyvet, címkézést és a csomagolási előírásokat.

⁵⁰ A jövő nemzedékek országgyűlési biztosának beszámolója 2008–2009. Op. cit. 145. A GMO-kkal kapcsolatos információkhoz való hozzáférés kapcsán lásd még a C-552/07. sz., *Commune de Sausheim* kontra *Pierre Azelvandre* ügyben 2009. február 17-én hozott ítélet 45., 47–49., 51., 55. pontját.

⁵¹ 2001/18/EK irányelv 14. cikk.

⁵² 2001/18/EK irányelv 15. cikk.

a többi tagállam kifogást emelnek,⁵³ a Bizottság az intézkedés tervezetét kiadja a tagállamok képviselőiből álló, ún. *állandó bizottságnak* véleményezésre. Alapesetben az adott állandó bizottság, és az esetenként előforduló *fellebbviteli bizottság* véleményének, döntésének függvényében – lényegében, ha nincs meg a minősített többség az állandó bizottságban, illetve fellebbviteli bizottságban, azaz ‘*no opinion*’ van (ez a tipikus helyzet) – az Európai Bizottság dönt a kérdésben.⁵⁴ Ha a végső döntés pozitív, a tagállam, amelyben a bejelentést előterjesztették, értesíti a kérelmezőt, a Bizottságot és a többi tagállamot.⁵⁵

I.3. Az Európai Unión belül folyamatosan növekvő számú tagállam pártolta⁵⁶ egy olyan megoldás elfogadását, amely egy uniós szintű termesztési engedély ellenére egy ún. ‘*kívülmaradási záradék*’ formájában jogi alapot biztosíthat a tagállamoknak ahhoz, hogy „egyedi körülményeiket figyelembe véve egész területükön vagy egyes övezeteikben korlátozzák vagy megtiltsák az engedélyezett GMO-k összességének vagy bizonyos fajtáinak termesztését. E módosítás értelmében a 2001/18/EK irányelv egy új cikkel (a 26b. cikkel) egészülne ki. Ez a cikk minden olyan GMO-ra érvényes lenne, amelynek az EU területén történő termesztését a 2001/18/EK irányelv, illetve az 1829/2003/EK rendelet engedélyezi.”⁵⁷ Az Európai Bizottság 2010-ben fogalmazta meg ezzel kapcsolatos javaslatát,⁵⁸ s végül a 2001/18/EK irányelvet 2015-ben módosították⁵⁹ a bizottsági javaslatnak megfelelően. A módosítás vonatkozott mind a már lefolytatott engedélyezésekre, mind pedig a jövőbeni eljárásokra.

⁵³ 2001/18/EK irányelv 18. cikk.

⁵⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 182/2011/EU rendelete (2011. február 16.) a Bizottság végrehajtási hatásköreinek gyakorlására vonatkozó tagállami ellenőrzési mechanizmusok szabályainak és általános elveinek megállapításáról.

⁵⁵ Az Európai Unióban engedélyezett GMO-k listáját lásd (2020. október 31.): http://ec.europa.eu/food/dyna/gm_register/index_en.cfm.

⁵⁶ Ilyen igényt fejezett ki azon lengyel törvény is, amely a géntechnológiával módosított vetőmagok forgalmazását *általános jelleggel* tiltotta meg. Ítéletében az Európai Bíróság ezt a törvényt az európai uniós joggal ellentétesnek minősítette, és úgy ítélte, hogy Lengyelország nem teljesítette kötelezettségeit; C-165/08. sz., *EK Bizottság kontra Lengyelország* ügyben 2009. július 16-i ítélet. Az ügy egyfajta folytatásaként a lengyelek aztán 2013-ban két *rendeletet* fogadtak el, amelyek a GMO-k általános tiltása helyett immáron *fajtánként tiltja* ugyanezt (konkrétan a MON 810 kukorica, illetve Amflora burgonya esetén). Hasonló igények állnak egy osztrák ügy háttérében is; lásd az Elsőfokú Bíróság T-366/03 & 235/04. sz., *Land Oberösterreich és Osztrák Köztársaság kontra Európai Közöségek Bizottsága* egyesített ügyben 2005. október 5. napi ítéletet.

⁵⁷ Európai Bizottság: Közlemény a tagállamokra a géntechnológiával módosított növények termesztése terén ráruházott döntésszabadságról. COM(2010)380, Brüsszel, 2010. 07. 13., 7.

⁵⁸ COM(2010)380.

⁵⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/412 irányelve (2015. március 11.) a 2001/18/EK irányelvnek a tagállamok számára a géntechnológiával módosított szervezetek (GMO-k) területükön történő termesztésének korlátozására, illetve megtiltására biztosított lehetőség tekintetében történő módosításáról EGT-vonatkozású szöveg. Egyéb-iránt egy hasonló bizottsági javaslat született az 1829/2003/EK rendelet módosításáról is;

A már korábban kiadott engedélyek kapcsán a tagállamoknak 2015. október 3. napjáig kellett jelezni abbéli szándékukat, hogy élni kívánnak a kívülmaradási záradék (más szóval ‘*opt-out klauzula*’) kínálta lehetőséggel.⁶⁰ Az új szabályok kapcsán 19 tagállam élt a lehetőséggel a kívülmaradási záradék (*opt-out klauzula*) alapján, hogy a területén (így például: Magyarország, Lengyelország) vagy annak egy részén ne lehessen – az EU által egyébként előzetesen már engedélyezett – GMO-növényeket (ez akkor a MON 810 kukoricát jelentette) köztermeszteni. (A fenti variációkon túl Németország egy részleges opt-outtal élt, remélve, hogy még több GMO-kutatás segít megnyugtatóan eldönteni a kérdést.) A tagállamok opt-out bejelentéseit az Európai Bizottság megküldte az érintett vállalatoknak, akiknek egy hónapjuk volt válaszolni.⁶¹ Magyarország 2015. szeptember 21. napján küldte meg az Európai Bizottságnak kiigazítási kérelmét nyolc GM-kukoricára, amelyek (2001/18 ie v 1829/2003 r alapján) engedélyezés alatt állnak vagy már engedélyezettek. Az érintett vállalatok többsége (Pioneer, Syngenta, Dow Agrosiences) nem reagáltak határidőre (2015. október 22.), a Monsanto pedig válaszolt ugyan, de nem emelt kifogást. Mindezek alapján az Európai Bizottság elvégezte a beadott kérelmek és a már létező engedélyek földrajzi hatályának kiigazítását.⁶²

A jövőbeni engedélyezési eljárások kapcsán, vagyis egy adott GMO engedélyezési eljárása vagy az engedély megújítása során bármely tagállam kérheti (45 nap), hogy igazítsák ki az engedély földrajzi hatályát úgy, hogy területét vagy annak egy részét kizárják a termesztés alól. Az Európai Bizottság minderről tájékoztatja a bejelentőt, aki pedig ezek alapján (i) kiigazítja a kérelmét (ii) hallgat (ami beleegyezést eredményez a kiigazításba), vagy (iii) megerősíti eredeti bejelentését. Utóbbi esetben, vagy ha a tagállam nem élt a kiigazítási kérelem lehetőségével és a GMO megkapja az engedélyt: bármely tagállam intézkedéseket fogadhat el, amelyekkel korlátozza vagy megtiltja a GMO termesztését területén vagy egy részén, ha (a) az intézkedések összhangban vannak az EU-joggal, (b) arányosak, és (c) mentesek a megkülönböztetéstől, és (d) ezenfelül olyan nyomós indokokon alapulnak, mint például (d1) környezetpolitikai célok (de nem kérdőjelezi meg az Európai Élelmiszerbiztonsági Hatóság, vagyis az EFSA kockázatértékelését), (d2) területrendezés, (d3) földhasználat, (d4) társadalmi-gazdasági hatások, (d5) GMO-szennyezés elkerülése, (d6) agrárpolitikai célok, (d7) közrend (utóbbi indokra önállóan nem lehet hivatkozni).⁶³

I.4. Egy engedélyezett GMO esetében a 2015-ös módosítás előtt is lehetőség volt már időleges korlátozás bevezetése: habár az engedély alapján egy GM-terméket

---

lásd: javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete az 1829/2003/EK rendeletnek a tagállamok számára a géntechnológiával módosított élelmiszerek és takarmányok területükön való felhasználásának korlátozására, illetve megtiltására biztosított lehetőség tekintetében történő módosításáról. COM(2015)177, Brüsszel, 2015. április 22.

⁶⁰ 2001/18/EK irányelv 26c. cikk.

⁶¹ RT 2015b.

⁶² Az eredeti forrás: www.kormany.hu/hu/foldmuvelesugyiminitizterium/hirek/oriasisiker_tiltasnelkulisgmomentesmaradamagyarmezogazdasag.

⁶³ 2001/18/EK irányelv 26b. cikk.

forgalomba lehetne hozni az egész EU-ban (ahol nem éltek a kívülmaradási záradékkal), az ún. ‘védzáradék’ lehetővé teszi egy tagállamnak, hogy olyan átmeneti intézkedéshez folyamodjon, amelyben megtiltja a GMO értékesítését a saját területén.⁶⁴ Az erre vonatkozó szabályok alapján, ha egy tagállam, a hozzájárulás megadása óta ismertté vált – a környezeti kockázatértékelés vagy ismételt felmérés révén – új tudományos ismeretek alapján, avagy új információk következtében elégséges indokkal rendelkezik annak feltételezésére, hogy egy szabályosan bejelentett, termékként vagy termékekben megjelenő GMO az emberi egészségre vagy a környezetre kockázatot jelent, az illető tagállam korlátozhatja vagy megtilthatja saját területén a termékként vagy termékekben megjelenő GMO felhasználását és/vagy árusítását. A tagállam gondoskodik arról, hogy súlyos kockázat esetén biztonsági intézkedéseket – például a forgalomba hozatal felfüggesztését vagy megszüntetését – alkalmazzanak, beleértve a nyilvánosság tájékoztatását. Ilyen esetben a tagállamnak azonnal értesítenie kell a Bizottságot és a többi tagállamot ezen intézkedésekről, és meg kell indokolnia azokat, mellékelve a környezeti kockázatértékelés felülvizsgálatát, és adott esetben azt az új információt, amelyre határozatát alapozta. A tagállamok által átadott információ kézhezvételétől számított 60 napon belül döntést kell hozni a tagállami intézkedésről a – fentebb ismertetett – állandó biztonsági eljárásnak megfelelően.⁶⁵

I.5. A 2001/18/EK irányelv lehetőséget teremt a tagállamok számára, hogy megfelelő intézkedéseket tegyenek a GMO-k nem szándékos előfordulásának elkerülésére egyéb termékekben.⁶⁶ Lényegében erre az előírásra⁶⁷ hivatkozással került sor az egyes tagállamokban a GMO-k és a hagyományos, illetve biogazdálkodással termesztett növények ‘*együtt-termesztési (koegzisztencia)*’ szabályainak megalkotására. Ezen a ponton fontosnak tartjuk hangsúlyozni: „a koegzisztencia szabályok nem arra hivatottak, hogy megelőzzék a környezeti és egészségügyi kockázatokat, mert ezek az uniós engedélyezési eljárás során biztosítottak.”⁶⁸ A koegzisztenciaszabályok elsődleges célja sokkal inkább az, hogy a termelők eldönthessék, hogy milyen módon kívánják termékeiket előállítani: biogazdálkodás, hagyományos gazdálkodás, vagy GMO-kat felhasználó gazdálkodás keretében. A koegzisztenciaszabályozás lényegében az első két gazdálkodási típust óvja annak érdekében, hogy a termelők szabad akaratuk ellenében ne váljanak GMO-termelőkkel.

Annak érdekében, hogy a tagállamok koegzisztenciaszabályozását koordinálja, a Bizottság 2003-ban kiadta ajánlását, amelyet aztán 2010-ben újabb ajánlással⁶⁹

⁶⁴ 2001/18/EK irányelv 23. cikk.

⁶⁵ Korábban pl. Ausztria, Franciaország, Németország, Görögország és Luxemburg is alkalmazott úgy védzáradékot. McMahon 2007, 320.

⁶⁶ Lásd erről még Tahyné Kovács 2011, 182–193.

⁶⁷ 2001/18/EK irányelv 26a. cikk.

⁶⁸ Chiaraboli 2010, 15.

⁶⁹ 722/2010. sz. európai bizottsági ajánlás (2010. július 13.) a GMO-knak a hagyományos és biogazdálkodással termesztett növények közötti nem szándékos előfordulásának elkerülésére szolgáló nemzeti együtt-termesztési intézkedések kidolgozására vonatkozó iránymutatásokról.

váltott fel. Ez az újabb ajánlás immáron elismeri azt, hogy „néhány esetben – a gazdasági feltételektől és természeti adottságoktól függően – szükséges lehet a GMO-termesztés nagy területekről történő kizárása.”⁷⁰ Az ajánlás más előírásaival is igyekszik tovább erősíteni a tagállamok szabadságát a koegzisztencia szabályok meghatározásánál.

I.6. A 2001/18/EK irányelv vonatkozó szabályai⁷¹ értelmében egy terméként, illetve termékekben megjelenő GMO forgalomba hozatalának alapvető követelménye a megfelelő információkkal ellátott csomagolás. „A címkézésnek világosan jelelnie kell a GMO jelenlétét. Az 'E termék géntechnológiával módosított szervezeteket tartalmaz' szavakat fel kell tüntetni vagy a címkén, vagy a GMO(k)ból álló terméket vagy az ilyen szervezeteket részben tartalmazó egyéb termékeket kísérő dokumentumban.”⁷² Ezen szabály alól azonban léteznek kivételek. Így például, ezen szabály „nem vonatkozik az engedélyezett GMO-k azon nyomaira, amelyek aránya 0,9%, vagy alacsonyabb küszöbértéket nem meghaladó érték, feltéve, hogy e nyomok véletlenek vagy technikailag elkerülhetetlenek”.⁷³

II. Az uniós joganyag elemzését követően térünk vissza a WTO kapcsolódó vitarendezési eljárására, az *EK-Biotech* ügyre.⁷⁴

Az USA, Kanada és Argentína a 90/220/EGK irányelvre (az azt felváltó 2001/18/EK irányelvre) és (az időközben hatályon kívül helyezett) 258/97/EK rendeletre⁷⁵ vonatkozó WTO-panasza az Unió és tagállamok intézkedéseinek három típusát helyezi középpontjába: (a) a GM-termékek jóváhagyására felállított állítólagos moratóriumot; (b) olyan különböző termékspecifikus uniós intézkedéseket, amelyek GM-termékek engedélyezésével állnak összefüggésben; és (c) a következő hat

⁷⁰ 722/2010. sz. európai bizottsági ajánlás indoklásának (5) pontja. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni azt: e lehetőségnek azon kell alapulnia, hogy a tagállamok bizonyítékkal szolgáljanak arra nézve, hogy e területek esetében más intézkedések nem elegendőek a GMO-k hagyományos vagy biogazdálkodással termesztett növények közötti nem szándékos előfordulásának elkerülésére. Ezen túlmenően a korlátozó intézkedéseknek a célkitűzéssel (azaz a hagyományos vagy biogazdálkodással foglalkozó mezőgazdasági termelők sajátos szükségleteinek védelmével) arányosnak kell lenniük.

⁷¹ 2001/18/EK irányelv 19. cikk, 21. cikk, 26. cikk, IV. melléklet.

⁷² 2001/18/EK irányelv 19. cikk (3) bek. e) pont.

⁷³ 2001/18/EK irányelv 21. cikk (3) bek. Maga a Bizottság is elismeri azt, hogy a biogazdálkodással és (egyes esetekben) hagyományosan termesztett növények termesztőit nem csak a 0,9%-os küszöbérték meghaladásakor fenyegeti bevételkiesés. A Bizottság új, 2010-es ajánlása ezért biztosít lehetőséget a tagállamoknak arra, hogy a GMO-k termesztését területük nagyobb övezeteiben korlátozzák, hogy elkerülhető legyen a GMO-k hagyományos vagy biogazdálkodással termesztett növények közötti nem szándékos előfordulása ('GMO-mentes területek'). Ez a lehetőség viszont csak akkor állhatna fenn, ha a tagállamok igazolják, hogy ezekben az övezetekben más intézkedésekkel nem akadályozható meg a GMO-k hagyományos vagy biogazdálkodással termesztett növények közötti nem szándékos előfordulása. COM(2010) 380, 5.

⁷⁴ WT/DS291/R, WT/DS292/R, WT/DS293/R.

⁷⁵ 258/97/EK parlamenti és tanácsi rendelet (1997. január 27.) az új élelmiszerekről és az új élelmiszer-összetevőkről.

tagállam által előírt termékspecifikus tilalmakat: Ausztria, Franciaország, Németország, Görögország, Olaszország, és Luxemburg.⁷⁶

II.1. Az említett moratóriummal kapcsolatos ügyben, a Panel arra a következtetésre jutott, hogy a de facto moratórium 1998 októbere és 2003 augusztusa között létezett. Erre a következtetésre tekintélyes mennyiségű dokumentumok átvizsgálása után jutott.⁷⁷

Azon tény ellenére, hogy a moratórium megszűnt a Panel felállítását követően, ez nem fosztotta meg a Panelt azon kompetenciájától, hogy a moratórium WTO-nak való megfeleléséről döntsön. A három panaszos keresetére – amely szerint az új GM-termékek engedélyezésére vonatkozó általános de facto moratórium alkalmazásával az Unió szabályozása összeegyeztethetetlen az SPS Egyezmény 5.1. cikkével⁷⁸ – adott válaszbán, a Panel arra a következtetésre jutott az *EK-Biotech* ügyben, hogy mivel a moratórium nem annak érdekében alkalmazott intézkedés volt, hogy elérjék az Unió helyes védelmi szintjét, az *nem tekinthető SPS-intézkedésnek* az 5.1. cikk értelmében. A Panel visszautasította a moratórium olyan értelmezését, amely szerint az egy hatékony piaci tilalom minden, az engedélyezés tárgyát képező GM-termékre. Hasonló következtetést vontak le az 5.5. és 5.6. cikkekre⁷⁹ tekintettel.⁸⁰

II.2. A GM-termékek engedélyezésére vonatkozó termékspecifikus uniós intézkedések kapcsán, az USA végül 25 kérelem kapcsán támasztott igényt, míg Argentína 11 kérelmet sérelmezett és Kanada pedig négyet. A Panel az SPS Egyezmény A és C mellékleteit vette tekintetbe a kérdéses uniós intézkedések értékelésénél. A Panel szerint „az ‘engedélyezési eljárás’ terminust akképpen lehet értelmezni,

---

⁷⁶ McMahon 2007, 322.

⁷⁷ McMahon 2007, 322.

⁷⁸ „A Tagok biztosítják, hogy állat- vagy növényegészségügyi intézkedéseiket emberi, állati vagy növényi élet vagy egészség kockázatainak a körülményeknek megfelelő becslésére alapozzák, számításba véve az illetékes nemzetközi szervezetek által kifejlesztett kockázatbecslési technikákat” (SPS Egyezmény 5.1. cikk).

⁷⁹ „Az emberi életre vagy egészségre vagy az állati és növényi életre vagy egészségre gyakorolt kockázatokkal szembeni állat- vagy növényegészségügyi védelem megfelelő szintjének elve alkalmazása során elérendő összhang céljából minden Tag elkerüli az önkényes vagy indokolatlan megkülönböztetéseket azon szintek között, amelyeket a különböző helyzetekben megfelelőnek ítélt, ha az ilyen megkülönböztetések diszkriminációt vagy a nemzetközi kereskedelem leplezett korlátozását eredményezik. A Tagok ... együttműködnek a Bizottság keretében abban, hogy kifejlesszék az irányelveket ezen rendelkezés gyakorlati végrehajtásának elősegítése érdekében. Az irányelvek kifejlesztésében a Bizottság figyelembe veszi az összes vonatkozó tényezőt, beleértve az emberi egészséggel szemben jelentkező azon kockázatok kivételes sajátosságait, melyeknek az emberek önkéntesen teszik ki magukat. ... Az állat- vagy növényegészségügyi védelem megfelelő szintje elérése céljából alkalmazott állat- vagy növényegészségügyi intézkedések kialakítása vagy fenntartása során a Tagok biztosítják, hogy az ilyen intézkedések ne eredményezzék a kereskedelem nagyobb mérvű korlátozását, mint ami az állat- vagy növényegészségügyi védelem megfelelő szintjének biztosításához szükséges, figyelembe véve a műszaki és gazdasági megvalósíthatóságot” (SPS Egyezmény 5.5. és 5.6. cikkek).

⁸⁰ McMahon 2007, 323.

mint olyan összetett eljárást, amelyet azért alkalmaznak, hogy ellenőrizzék és biztosítsák egy vagy több olyan lényeges állat- vagy növény-egészségügyi követelmény végrehajtását, amely teljesítése előfeltétele a termék forgalomba hozatala engedélyezésének.” Ilyen formán az engedélyezési eljárások az A(1) melléklet értelmében vett ‘állat- vagy növény-egészségügyi intézkedések’. Ezen az alapon (vagyis, hogy az *EU intézkedései jogszerű SPS Intézkedések*) a Panel elutasította a panaszosok követeléseit az SPS Egyezmény 5.1., 5.6., 5.5., 2.2., 2.3., és 7. cikkei továbbá a B melléklet alapján, azonban a Panel azt a következtetést vonta le, hogy az Unió az SPS-rendelet 8. cikkével⁸¹ és a C mellékletével *összeegyeztethetetlenül cselekedett*.⁸²

II.3. A panaszok kilenc olyan intézkedés ellen is irányultak, amelyeket hat tagállam fogadott el a 90/220/EGK irányelv 16. cikke – lényegében a hatályos 2001/18/EK irányelv védzáradéokra vonatkozó 23. cikke – és a 258/97/EK rendelet 12. cikke (veszélyes élelmiszerek forgalomba hozatalának korlátozásáról) alapján. E panaszok vizsgálatát a Panel annak eldöntésével kezdte, hogy vajon az SPS Egyezmény ezen intézkedésekre alkalmazható-e. Habár a 90/220/EGK irányelv 16. cikke és a 258/97/EK rendelet 12. cikke lehetővé teszi biztonsági intézkedések alkalmazását közegészségügyi vagy környezeti veszély, illetve kár esetén, a Panel szükségesnek tartotta, hogy egyenként ellenőrizze a kilenc biztonsági intézkedést a konkrét ügyben. Az egyes intézkedések részletes vizsgálata vezette a Panelt arra a következtetésre, hogy az intézkedések az Egyezmény előírásainak tárgyát képezik, ugyanis a biztonsági intézkedések mindegyike állat- vagy növény-egészségügyi intézkedésnek minősül, tekintettel a céljukra és mivel hatással bírnak a nemzetközi kereskedelemre. Ezt követően a Panel megkezdte annak vizsgálatát, hogy vajon az intézkedések megfelelnek-e az 5.1. cikknek, azaz, hogy ezek vajon egy ‘kockázati felmérésen’ alapultak-e. *Egymás után vizsgálva az összes intézkedést, a Panel megállapította, hogy azok nem egy megfelelő kockázati felmérésen alapulnak.* Az 5.7. cikkre áttérve, a Panel megvizsgálta mindazt a négy követelményt, amelyet a fellebbviteli testület a *Japán-Mezőgazdasági termékek II* ügyben⁸³ fektetett le, és arra a következtetésre jutott, hogy a biztonsági intézkedések közül egyik sem felel meg az 5.7 cikknek, és ez alapján az Unió ellentétesen járt el az 5.1 cikk alapján fennálló kötelezettségekkel szemben.⁸⁴

---

⁸¹ „A Tagok az ellenőrzési, vizsgálati és jóváhagyási eljárások során betartják a C) Melléklet rendelkezéseit, beleértve az adalékanyagok használatának jóváhagyását vagy élelmiszerek, italok és takarmányok szennyezettségi tűréshatárainak megállapítását célzó nemzeti rendszereket, és más tekintetben is biztosítják, hogy eljárásaik a jelen Megállapodás rendelkezéseivel ne legyenek ellentétesek” (SPS Egyezmény 8. cikk).

⁸² McMahon 2007, 323.

⁸³ WT/DS76/AB/R 89 para.

⁸⁴ McMahon 2007, 324.

II.5.2.2. A GM-élelmiszerekre vonatkozó speciális előírások

Az GM-élelmiszerekre és -takarmányokra vonatkozó uniós rendelet megalkotásakor főbb vonalait tekintve a 2001/18/EK irányelvre és az élelmiszerjog általános elveiről és követelményeiről szóló rendeletre⁸⁵ voltak figyelemmel.

A vonatkozó 1829/2003/EK rendelet tárgyi hatálya az élelmiszerekre és a takarmányokra egyaránt kiterjed; azonban nem terjed ki bizonyos GMO-segédanyagokra és GMO-állatokból származó mezőgazdasági termékekre (pl. tej).⁸⁶ A következőkben a GM-élelmiszerekre vonatkozó legfontosabb előírásokat összegezzük.

Az első lépés az új élelmiszerek engedélyezésének eljárásában a kérelem benyújtása⁸⁷ azon tagállam illetékes nemzeti hatóságához, ahol a terméket először forgalomba hozzák; a kérelem másolatát meg kell küldeni az Európai Élelmiszerbiztonsági Hatóságnak (EFSA). A kérelemnek tartalmaznia kell azon bizonyítékot,⁸⁸ amely bemutatja, hogy (a) az élelmiszer nem jelent veszélyt az emberi egészségre, állati egészségre, vagy a környezetre, (b) nem vezet felre a fogyasztókat, és (c) nem lehet elfogyasztása táplálkozási szempontból hátrányosabb a fogyasztóra a helyettesíteni kívánt élelmiszertől.⁸⁹

Az EFSA tájékoztatja a kérelemről a tagországokat, az Európai Bizottságot és a nyilvánosságot. Ezt követően – hat hónapon belül – az EFSA véleményezi a kérelmet⁹⁰ (a tagállamok illetékes hatóságainak mindeközben három hónapja van a véleményük ismertetésére).⁹¹ Az EFSA véleményét megküldi az Európai Bizottságnak, a tagállamoknak és a kérelmezőknek. Az Európai Bizottság három hónapon belül nyújtja be határozattervezetét az Élelmiszerlánc- és Állategészségügyi Állandó Bizottságnak.⁹² Az uniós döntéshozatali eljárás ezt követően nagyban hasonlít a 2001/18/EK irányelvnél említett bizottsági eljárásra. A megadott engedély 10 évig érvényes az EU egész területén, és az engedély megújítható.

---

⁸⁵ 178/2002/EK parlamenti és tanácsi rendelet (2002. január 28.) az élelmiszerjog általános elveiről és követelményeiről, az Európai Élelmiszerbiztonsági Hatóság létrehozásáról és az élelmiszerbiztonságra vonatkozó eljárások megállapításáról.

⁸⁶ Bézi-Farkas 2006.

⁸⁷ 1829/2003/EK rendelet 5. cikk.

⁸⁸ 1829/2003/EK rendelet 4. cikk (1) bek.

⁸⁹ A GMO-k alapvető egyenértékűségéről a meglévő élelmiszerekkel lásd a C-236/01. sz., *Monsanto Agricultura Italia SpA kontra Presidenza del Consiglio dei Ministri* ügyben 2003. szeptember 9. napon hozott ítéletet. A GMO-kra vonatkozó uniós bírósági gyakorlat elemzéséről lásd Fodor 2012, 65–75.

⁹⁰ 1829/2003/EK rendelet 6. cikk.

⁹¹ A magyar jövő nemzedékek országgyűlési biztosa beszámolójában kritikával illette az EFSA tevékenységét is. Megítélése szerint ugyanis bár az EFSA „hivatott az élelmiszerekkel kapcsolatos tudományos kérdésekben, így a génmódosított szervezetek kérdésében is független, szakértői elemzést adni, de a tapasztalat az, hogy a hivatal elemzése a génmódosítás kockázatainak figyelembevétele tekintetében nem kielégítőek”. JNO 2010, 145.

⁹² 1829/2003/EK rendelet 7. cikk.

Az egyes tagállamok – a 178/2002/EK rendelet 53–54. cikkei alapján – ‘szükségintézkedéseket’ (vagy más szóval ‘sürgősségi intézkedéseket’⁹³) hozhatnak, amennyiben nyilvánvaló, hogy az EU-ból vagy harmadik országból származó élelmiszer súlyos veszélyt jelent az emberek egészségére, az állatok egészségére vagy a környezetre. Amennyiben az érintett tagállam (tagállamok) által hozott intézkedésekkel ezt a kockázatot nem lehet eredményesen csökkenteni, a Bizottság saját kezdeményezésére vagy egy tagállam felkérésére haladéktalanul megteszi a következő intézkedések egyikét vagy közülük többet: (a) az Unióból származó élelmiszer esetében a forgalomba hozatal vagy felhasználás felfüggesztése; (b) harmadik országból behozott élelmiszer esetében a szóban forgó élelmiszer behozatalának felfüggesztése; (c) az élelmiszerre vagy takarmányra vonatkozó különös feltételek meghatározása; (d) más, megfelelő ideiglenes intézkedések meghozatala.⁹⁴

Amennyiben egy tagállam hivatalosan tájékoztatja a Bizottságot szükségintézkedések meghozatalának szükségességéről, de a Bizottság nem hoz szükségintézkedést, a tagállam ideiglenes ‘védintézkedéseket’ hozhat. Ez esetben a tagállam haladéktalanul tájékoztatja erről a többi tagállamot és a Bizottságot. Tíz munkanapon belül a Bizottság az Állandó Bizottság elé terjeszti az ügyet, amely dönt a tagállam által bevezetett ideiglenes védintézkedés meghosszabbításáról, módosításáról vagy visszavonásáról. A tagállam mindaddig fenntartja saját ideiglenes védőintézkedéseit, amíg az Unió nem vezeti be saját intézkedéseit.⁹⁵

A fogyasztók tájékoztatása érdekében az élelmiszer címkéjén⁹⁶ tájékoztatást kell adni arról, ha az élelmiszer GMO-kat tartalmaz, GMO-kból állították elő, vagy GMO-kból előállított összetevőket tartalmaz. Ezen követelmény nem vonatkozik arra az esetre, ha a GMO aránya 0,9% vagy annál kisebb, továbbá, ha ez az előfordulás véletlen és technikailag elkerülhetetlen.⁹⁷

II.5.3. A géntechnológia-tevékenység hazai szabályozása

A magyar szabályozás ráépül az uniós joganyagra, illetőleg kiegészíti azt.⁹⁸

I. A *GMO-mentes mezőgazdaság alaptörvényi koncepciója*. A zöld géntechnológiai szabályozás számára a legfontosabb nemzeti iránymutatást maga az Alaptörvény fogalmazza meg. Az Alaptörvény XX. cikkének (2) bekezdése alapján Magyarország a testi és lelki egészséghez való jog érvényesülését – több más

⁹³ 1829/2003/EK rendelet 34. cikk.

⁹⁴ 178/2002/EK rendelet 53. cikk. Ilyen intézkedésekre került sor a Bt10-kukorica kapcsán is. A bt-kukoricáról lásd még Komári 2008, 6.

⁹⁵ 178/2002/EK rendelet 54. cikk.

⁹⁶ 1829/2003/EK rendelet 12–14. cikk.

⁹⁷ A címkézéssel kapcsolatos korábbi szabályok (amikor még 1%-os szennyezettségi szintről rendelkeztek az 1139/98. rendeletben) értelmezése kapcsán lásd C-132/03. sz. ügy, *Ministero della Salute kontra Codacons és Federconsumatori* ügy 2005. május 26-án hozott ítéletét.

⁹⁸ Jelen részben nagyban támaszkodunk korábbi írásainkra, így különösen a Szilágyi – Raisz – Kocsis 2017; Szilágyi – Tóth 2017.

mellett – a „*genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdaság*” biztosításával „segíti elő”.

A GMO-mentes mezőgazdaság koncepciója lényegében már a 2011-ben elfogadott Alaptörvény előtt megfogalmazódott.⁹⁹ Elsőként csak a növények köztermeszthetősége kapcsán vetődött fel e megközelítés, amikor is a magyar parlament elfogadta a 53/2006. (XI. 29.) sz. határozatát, amelyben a különböző pártok képviselői arra az álláspontra jutottak, hogy az ország GMO-mentességének fenntartása növekvő piaci versenyelőnyt jelent Magyarország számára, továbbá jelentősen javítja környezet- és élelmiszer-biztonságunkat.¹⁰⁰ Az országgyűlési határozat jelentőségét az adja, hogy a magyar döntéshozó már viszonylag korán felismerte a GMO-mentességben rejlő gazdasági lehetőségeket; lényegében tehát azt, hogy a GMO-mentes élelmiszereket adott esetben jobb áron lehet értékesíteni egy olyan piacon (például az Európai Unióban), ahol a fogyasztók értéknek tartják a GMO-mentességet. Ilyen előzmények után került sor a kérdéskör alaptörvényi rendezésére, melynek kapcsán *T. Kovács Júlia* hívta fel rá a figyelmet, hogy az Alaptörvény első benyújtott javaslata¹⁰¹ nem tartalmazta a GMO-mentesség melletti állásfoglalást, az csak egy módosító javaslatban jelent meg.¹⁰² A módosító javaslat először a GMO-mentes egészséges élelmiszerek meghatározását tartalmazta, de ez sérthette volna az európai jogot, ezért változtatták a génmódosítástól mentes mezőgazdaságra a szöveget.¹⁰³

Alaptörvényünk XX. cikkének ezen fordulata a magyar jogtudományban többen is értelmezték.¹⁰⁴ A kardinális kérdések ezek közül¹⁰⁵ – többek között –, hogy a (a) rendelkezések milyen tevékenységi, illetve termékköre terjednek ki, (b) milyen ezen rendelkezések kötőereje, illetve, hogy (c) milyen viszonyban vannak ezek az EU-joggal. Nem vitatva egyik vagy másik tudományos közleményben írt értékelést sem, az Alaptörvény GMO-mentes mezőgazdaságra vonatkozó rendelkezéseinek értelmezése során magunk az alábbi álláspontot fejtjük ki. Meglátásunk szerint az Alaptörvény jelen rendelkezésének pontos mibenléte nem tisztázott. Megállapítható ugyanakkor, hogy e rendelkezés *nem közvetlenül érvényesülő tilalom* (inkább orientáló jellegű előírás az állami döntéshozók számára). Eleinte e rendelkezést a magyar döntéshozók *leginkább a GM-növények köztermeszthetőségének* korlátozása kapcsán hivatkozták (ez egy szűkített értelmezés). Vagyis e szűkített értelmezés nem zárja ki azt, hogy a külföldről behozott GM-termékek (például élelmiszerek) kerülhessenek a magyar fogyasztókhoz. Néhány éve ugyanakkor a GMO-mentes mezőgazdaság

⁹⁹ Az előzmények kapcsán lásd még Szilágyi 2011.

¹⁰⁰ Megjegyzendő, hogy 2004-ig a géntechnológiai tevékenységről szóló 1998. évi XXVII. törvény (Gtv.) alapján hazánkban 30 gm-engedélyt adtak ki, azonban kizárólag kísérleti célra; forrás: Szabó 2015b, 3.

¹⁰¹ T/2627 irományszámon benyújtott javaslat.

¹⁰² T/2627/157. számon benyújtott módosító indítvány.

¹⁰³ Lásd Téglásiné Kovács 2015, 308–309.; az Alaptörvény ezen rendelkezését mintegy összekötötte az elővigyázatosság elvével: JNO 2011.

¹⁰⁴ Erről lásd Fodor 2014, 113–114.; Tahyiné 2015, 88–99.; Téglásiné Kovács 2015, 300–319.; Téglásiné Kovács 2017, 147–164.

¹⁰⁵ Szilágyi 2016, 30.

kategóriába a döntéshozók a GMO-köztermeszthetőségen túl egyre inkább beleérték más kérdésköröket is, például azt a törekvést, hogy megteremtődjenek egy *magyarországi GMO-mentes élelmiszerelőállítás feltételei*. Amint korábban már utaltunk rá, az Alaptörvény GMO-mentes mezőgazdaság koncepciója kapcsán felvetődött az is, hogy vajon a legújabb technikák (az ún. gén- vagy genomszerkesztési technológiák, mint egyfajta GMO 2.0) a hatálya alá tartoznak-e; a kapcsolódó uniós bírósági döntést követően – annak logikáját követve – a magyar agrárminisztérium végül úgy értelmezte, hogy a *GMO 2.0-ra is kiterjed az Alaptörvény GMO-mentes mezőgazdaság koncepciója*. Meglátásunk az, hogy a GMO-mentes mezőgazdaság kategóriája továbbra is olyan bő kereteket biztosít, amelybe így sokféle értelmezés belefér. A következőkben a zöld géntechnológiai tevékenységre vonatkozó magyar szabályozást, illetve az azokhoz kapcsolódó intézkedéseket az Alaptörvény GMO-mentes mezőgazdasági koncepciója tükrében emeljük ki, illetve vizsgáljuk meg.

II. *A géntechnológiai törvény és a kapcsolódó védzáradáki és koegzisztencia intézkedések*. A magyar zöld géntechnológiai szabályozás törvényi alapját a géntechnológiai tevékenységről szóló 1998. évi XXVII. törvény (Gtv.) képezi. A vörös géntechnológia – vagyis az emberi gén, illetve génállomány módosításának – szabályozására az egészségügyről szóló törvény¹⁰⁶ hivatott. Az 1998. évi XXVII. törvény jelentőségét alátámasztja, hogy Közép-Kelet-Európában elsőként fogadtuk el a géntechnológiai tevékenységet szabályozó törvényt.¹⁰⁷ A törvény a géntechnológiai tevékenység végzésére vonatkozó követelményrendszernek csak a kereteit fekteti le, a részletes előírásokat a törvény végrehajtására kiadott számos jogszabály tartalmazza.

(i) A *Gtv. hatálya*¹⁰⁸ – amely egyrészt az uniós joganyag kiegészítője, más elemeiben viszont az uniós szabályozási területet meghaladó – kiterjed: (a) a természetes szervezetek géntechnológiai módosítására; (b) a géntechnológiai módosítást végző létesítmény létrehozására; (c) a GMO-val kapcsolatos magatartásokra: zárt rendszerben történő felhasználás, kibocsátás, forgalomba hozatal, ártalmatlanítás, behozatal-kivitel-szállítás az EGT viszonylatában [az (a), (b), (c) együtt a Gtv. fogalmi rendszerében: *‘géntechnológiai tevékenység’*]; (d) a GM-növények és más növények egymás melletti termesztésére (*‘koegzisztencia’*).

¹⁰⁶ Egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény; lásd különösen a törvény soron következő jogszabályhelyeit: 162. §, 180. § (5) bek., 182. §, 186. §. A beavatkozás az emberi génállományba elnevezésű bűncselekményt, illetőleg a kapcsolódó egyéb bűncselekményeket a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény tartalmazza.

¹⁰⁷ Olajos 2008, 73. A törvény eredeti szövegének értelmezését lásd: Lupócz 1999, 83–101.

¹⁰⁸ Gtv. 1. § (1) bek. A Gtv. – hatálya kapcsán – további speciális rendelkezéseket tartalmaz: (a) a vadon élő vagy védett természetes szervezetekre a Gtv.-t a természetvédelmi törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni; (b) géntechnológiával nem módosíthatók a védett természetes szervezetek, ill. az egyes fajok védettsége géntechnológiai okok miatt nem változtatható meg.

(ii) A géntechnológiai tevékenység végzéséhez fő szabály szerint *engedély szükséges*.¹⁰⁹ A Gtv. előbb részletezi a géntechnológiai engedélyezés általános szabályait,¹¹⁰ majd sorra veszi az egyes géntechnológiai tevékenységtípusok speciális engedélyezési előírásait.¹¹¹ A géntechnológia-tevékenységek engedélyezési rendszerének ismertetésén túl a Gtv. részletezi a magyar koegzisztencia szabályait¹¹² is.

(iii) Az engedélyezési rendszerhez kapcsolatosan a Gtv. meghatározza azon *szervezetek körét*, amelyek részt vesznek a géntechnológia tevékenységek engedélyezésében, illetve a koegzisztencia engedélyeztetésében.¹¹³ (a) A *géntechnológia-tevékenység végzéséhez* szükséges, nemzeti hatáskörbe tartozó engedély kiadása előtt a több szakmai szervezet képviselőiből álló¹¹⁴ *Géntechnológiai Eljárásokat Véleményező Bizottság* (GEVB) véleményét kell előzetesen kikérni. Ezt követően a kérdésben az ún. 'géntechnológiai hatóság' dönt, amelynek konkrét szerve az eldöntendő kérdés jellegétől függően alakul; konkrétan, hogy (a1) humán egészségügyi, illetve gyógyászati vagy (a2) mezőgazdasági, illetve élelmiszeripari ügyről van-e szó. Előbbi esetben az *Országos Gyógyszerészeti Intézet*,¹¹⁵ utóbbi esetben az *agrárminiszter*¹¹⁶ a kijelölt géntechnológiai hatóság. Az uniós hatáskörbe tartozó engedélyezési eljárásokban a 'nemzeti hatósági' feladatokat szintén ezek a géntechnológiai hatóságok látják el, egyeztetve a Gtv.-ben nevesített egyéb – jelen munka keretei között nem részletezett – szervezetekkel.¹¹⁷ (b) A *koegzisztenciaengedélyezési eljárásban* a döntési pozícióban lévő szervezetet 'termesztési hatóságként' nevesítik, amely a vonatkozó kormányrendelet értelmében a *agrárminiszter*.¹¹⁸

(iv) A Gtv. a géntechnológiai tevékenység speciális jellegére tekintettel számos egyéb szabályt is megállapít, amelyek közül az alábbi jogintézményeket nevesítjük. (a) A hasznosítók a tevékenységük folytatásához *géntechnológiai felügyelőt* kötelesek foglalkoztatni. A felügyelő feladata a Gtv. és a külön jogszabály előírásainak a hasznosító általi betartását ellenőrizni, és közreműködni abban, hogy a hasznosítónál végzett tevékenység az emberi egészségre és a környezetre veszélytelen legyen.¹¹⁹

¹⁰⁹ Gtv. 3. § (1) bek.

¹¹⁰ Gtv. 6–8. §.

¹¹¹ Gtv. 8/A–11/A., 13–17. §. Ilyen speciális géntechnológiatevékenység-típusok a Gtv. hatálya kapcsán nevesített géntechnológiai tevékenységek: pl.: a géntechnológiai módosítást végző létesítmény létrehozása, zárt rendszerben történő felhasználás, kibocsátás, forgalomba hozatal, ártalmatlanítás, behozatal-kivitel-szállítás stb.

¹¹² Gtv. 21/B.–21/E. §.

¹¹³ Gtv. 4–5., 21/B.–21/E. §.

¹¹⁴ Gtv. 5. §.

¹¹⁵ Lásd a 14/2008. (IV. 17.) EüM rendelet 1. § (1) bekezdését.

¹¹⁶ 132/2004. (IV. 29.) Korm. rendelet a géntechnológiai tevékenység engedélyezési eljárási rendjéről, valamint az eljárás során az Európai Bizottsággal való kapcsolattartásról, 1. § (3) bek.; továbbá a hatályos Kormány Statútum – nevezetesen a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 94/2018. (V. 22.) Korm. rendelet – 79. § 10. pontja.

¹¹⁷ Gtv. 4. §.

¹¹⁸ 132/2004. (IV. 29.) Korm. rendelet 1. § (4) bek. és a 94/2018. (V. 22.) Korm. rendelet 79. § 1. pont.

¹¹⁹ Gtv. 18. §.

(b) A géntechnológiai tevékenységből származó *balesetek* elkerülése érdekében a hasznosító köteles a külön jogszabályban előírtak szerint tervet készíteni. Baleset bekövetkezésekor a hasznosító köteles a géntechnológiai, valamint az ellenőrzésre jogosult hatóságot haladéktalanul értesíteni, és a külön jogszabály szerinti adatokat megadni.¹²⁰ (c) A géntechnológia-tevékenységek veszélyeire tekintettel a jogalkotó fontosnak ítélte a géntechnológiai tevékenységek és GMO-k *nyomonkövethetőségének* biztosítását. Erre tekintettel komoly adatközlési és nyilvántartási kötelezettséget telepített az ilyen tevékenységet folytató személyekre¹²¹, illetve az ezeket felügyelő hatóságokra.¹²² (d) A Gtv. meghatározza a *géntechnológiai tevékenységből eredő kárrért való felelősség* szabályait is. E szerint az ilyen károkért való felelősségre a Polgári Törvénykönyv fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályai irányadók.¹²³

(v) A Gtv. fontos szabályokat tartalmaz az uniós védzáradéki eljárások nemzeti részletszabályai vonatkozásában, illetve a koegzisztencia kapcsán is. Mivel e jogintézmények, illetve a hozzájuk kapcsolódó konkrét nemzeti intézkedések fontos szerepet kaptak a GMO-mentes mezőgazdaság koncepciójának megvalósításában, ezért ezekkel alább kiemelten is foglalkozunk.

II.2. A Gtv. taglalja az uniós jogból eredő *védzáradéki eljárás* nemzeti részletszabályait.¹²⁴ A kapcsolódó konkrét magyar védzáradéki eljárások az alábbiakban foglalhatók össze.

II.2.1. A magyar védzáradéki ügyek közül – jelentőségénél fogva – kiemelkedik a ‘MON 810’ kukoricafajtához kapcsolódó. Ezen jogi lépés – időrendiségét tekintve, a MON-810 kukorica esetében – lényegében megelőzte magát, a fentebb nevesített 2006-os országgyűlési határozatot is, és éppen ezért adott esetben tekinthető a GMO-mentes mezőgazdaság koncepcióját megelőző, sok tekintetben azt formáló helyzetnek. A MON 810 kukoricafajták 2004 szeptemberében kerültek fel a Közöségi Fajtajegyzékre, amely fajták vetőmagjának Magyarország területén történő bármínemű felhasználására, valamint az országba történő behozatalára 2005. január 20. óta tilalom áll fent a védzáradék szabályai alapján.¹²⁵ A védzáradék indoka lényegében az volt, hogy a ‘Pannon biogeográfiai régió’ speciális ökoszisztémájára a MON

---

¹²⁰ Gtv. 21/A. §.

¹²¹ Lásd többek között a Gtv. 21/E. §-át: (a) Aki Magyarország területén GM-növény szaporítóanyagát kívánja forgalmazni, az adott szaporítóanyag-tétel forgalmazásának megkezdése előtt legkésőbb 60 nappal köteles írásban bejelenteni a termesztési hatóságnál a tervezett forgalmazás adatait. (b) A GM-szervezetek nyomonkövethetőségének biztosítása érdekében a GM-növény szaporítóanyagának forgalmazója köteles nyilvántartást vezetni, amely tartalmazza az eladott szaporítóanyag adatait, az eladás dátumát, valamint a vásárló bizonyos adatait. A nyilvántartást a forgalmazónak 5 évig kell megőriznie. (c) A vásárlást megelőzően a forgalmazónak tájékoztatnia kell a vásárlót arról, hogy a szaporítóanyag kizárólag termesztési engedély birtokában használható fel.

¹²² Lásd többek között a Gtv. 21. §-át.

¹²³ Gtv. 27–28. §.

¹²⁴ Gtv. 11/B. §.

¹²⁵ Bézi-Farkas – Jasinka 2006, 490–491., 494.

810 kukoricafajták hatásait nem vizsgálták,¹²⁶ továbbá hogy meghatározott adatok alapján a természetes növények pusztulnak az adott fajtáktól.¹²⁷ Az ügyben egyébiránt – jelentősen eltérve az uniós jogi védzáradéki szabályoktól – a 60 napos határidőt többszörösen meghaladva született csak döntés, ahol is – előre nem látható módon – minősített többséggel a magyar moratórium mellett foglaltak állást a tagállamok környezetvédelmi miniszterei (a magyar érdekek ellen egyébként Anglia, Hollandia, Svédország és Finnország szavazott, Románia pedig a beígért támogatás helyett tartózkodott).¹²⁸ A védzáradéki eljárás szabályai által nyújtott lehetőségeire tekintettel az Európai Bizottság 2009-ben ismételtén javasolta a magyar védzáradék eltörlését, ám az Európai Környezetvédelmi Tanács minősített döntéssel kiállt a magyar moratórium fenntartása mellett.¹²⁹ Az ügy végső lezárását lényegében az uniós szabályozás 2015-ben elfogadott módosítása, vagyis a fent ismertetett kívülmaradási záradék jelentette, amely záradék elfogadása érdekében Magyarország is komoly lobbitevékenységet folytatott.

A MON 810 kukorica ügye többek között azért is bírt nagy jelentőséggel, mivel annak ideje alatt látott neki a magyar jogalkotó – attól tartva, hogy az EU feloldja a védzáradékunkat – a magyar *koegzisztenciaszabályok* megalkotásának az akkor hatályban lévő uniós ajánlás¹³⁰ alapján.¹³¹ A cél az volt, hogy immáron Magyarországon is rendezettek legyenek annak szabályai, hogy miként kerülhessen esetlegesen sor a GMO-k és a hagyományos módon, valamint ökológiai gazdálkodással termesztett növények egymás mellett termesztésének, annak érdekében, hogy a GM- és nem GM-növények genetikai anyagának véletlenszerű keveredését megakadályozzák. Mivel az ezzel kapcsolatos szabályok nagyban érintik az Unión belül az áruk szabad áramlását, ezért az ezzel kapcsolatos jogszabálytervezetet előzetesen meg kellett küldeni¹³² az Európai Bizottságnak (amely egyébiránt számos észrevételt is tett).¹³³

---

¹²⁶ Az eredeti forrás: <http://www.fvm.hu/main.php?folderID=1931&articleID=6173&ctag=articlelist&iid=1>.

¹²⁷ Lásd még a géntechnológiai tevékenységgel, annak mezőgazdasági és élelmiszer-előállítási alkalmazásával kapcsolatos egyes kérdésekről és az ezeket érintő magyar stratégiáról szóló 53/2006. országgyűlési határozatot.

¹²⁸ Az eredeti forrás: <http://www.fvm.hu/main.php?folderID=1931&articleID=10151&ctag=articlelist&iid=1>.

¹²⁹ Az eredeti forrás: <http://www.vvm.gov.hu/main.php?folderID=1407&articleID=13827&ctag=articlelist&iid=1>.

¹³⁰ A géntechnológiával módosított növények és a hagyományos módon, valamint az ökológiai gazdálkodással termesztett növények egymás melletti termesztéséről szóló 2003/556/EK ajánlás (2003. július 23.).

¹³¹ A koegzisztenciáról lásd Tanka 2007; a géntechnológia szabályozásának egyéb kérdéseiről a szerzőtől lásd Tanka 2005a; Tanka 2005b.

¹³² Az eljárás jogszabályi alapjáról lásd még az áruk és egyes szolgáltatások szabad áramlásának biztosításával összefüggésben egyes európai uniós jogi aktusokban előírt bejelentési, értesítési, tájékoztatási és jelentéstételi kötelezettségek teljesítéséről szóló 102/2009. (V. 11.) Kormányrendeletet.

¹³³ Bézi-Farkas – Jasinka 2006, 494–495.

A másik ügy, amely miatt Magyarország szintén védzáradéki eljárást kezdeményezett az ‘*Amflora burgonya*’ esete volt, amely növényben a keményítő amilopektin-tartalmának növelésére került sor géntechnológiai eljárás segítségével. A védzáradéki eljárás¹³⁴ megindítása során a (jelenlegi Agrárminisztérium elődjét jelentő) Vidékfejlesztési Minisztérium, mint géntechnológiai hatóság, a vonatkozó uniós jogszabályra (2001/18/EK irányelv) hivatkozáson túl utal az országgyűlési határozatra¹³⁵ is. A védzáradéki eljárás mellett Magyarország uniós bírósági eljárást is kezdeményezett.¹³⁶ A törvényszéki ügyben Magyarország kérte a 2010/135/EU és 2010/136/EU határozatok megsemmisítését, hivatkozva az elővigyázatosság elvének sérelmére és a hiányos kockázatértékelésre. Magyarország kifogásolta továbbá az élelmiszerek vonatkozásában rögzített 0,9-es tűréshatárt is. Az ügy lezárásaként a Törvényszék 2013-ban megállapította, hogy az Európai Bizottság lényeges eljárási szabályokat sértett, megsemmisítette a határozatokat, aminek hatására az engedélyt visszavonták.

II.3. A magyar jogalkotó – a 2006-os országgyűlési határozatnak megfelelően – lényegében olyan koegzisztenciaszabályokat fogadott el, amelyek nagyon megnehezítik (egyes vélemények szerint ellehetetlenítik) a GMO-k magyarországi termesztését. A GM-növények és a hagyományos módon, valamint az ökológiai gazdálkodással termesztett növények keveredésének megelőzése érdekében a GM-növények termesztésére kizárólag a termesztési hatóság jogerős termesztési engedélyének birtokában kerülhet sor. Az engedélyeztetés szabályai¹³⁷ az alábbiakban összegezhetők: (a) A GM-növényt termesztőnek a termesztési engedély iránti *kérelmet* legalább 130 nappal a vetés tervezett időpontja előtt kell benyújtania a termesztési hatósághoz csatolva az egymás melletti termesztéshez szükséges ismeretek megszerzését igazoló – saját vagy az általa alkalmazott személy – bizonyítványát. (b) Ezt követően a termesztési hatóság országos adatbázisban nyilvánosságra hozza a beérkezett kérelem tartalmát. (c) A termesztési hatóság a kérelem megérkezését követő 40 napon belül előzetes állásfoglalást bocsát ki a géntechnológiával módosított növények termesztése során biztosítandó *pufferzóna*¹³⁸ méretéről és a termesztés egyéb feltételeiről. Az előzetes állásfoglalás nem jogosít a termesztés megkezdésére. A pufferzóna

¹³⁴ Lásd: Közlemény a géntechnológiával módosított burgonyatermékkel (*Solanum tuberosum* L. EH92-527-1 vonal) kapcsolatos védzáradéki eljárás megindításáról. Az eredeti forrás: <http://www.fvm.hu/main.php?folderID=874&articleID=15713&ctag=articlelist&iid=1>.

¹³⁵ 53/2006. országgyűlési határozat.

¹³⁶ A Törvényszék T-240. sz., *Magyarország kontra Bizottság* ügyben, 2013. december 13. napi ítélete.

¹³⁷ Gtv. 21/B.21/C. §.

¹³⁸ *Pufferzóna*: jogszabályban, illetve uniós jogi aktusban meghatározott a biztonsági távolság, amely bármely irányú fizikai keveredés, pollenszennyezés, árvakelésből származó idegen beporzás, elsodródás és egyéb szennyezés megakadályozására szolgál és elválasztja a GM szervezetekkel hasznosított területeket a hagyományos termesztéssel, az ökológiai gazdálkodással hasznosított, továbbá a védett, fokozottan védett és érzékeny természeti területektől, a Natura 2000 területektől, valamint a génbanki területektől. Gtv. 2. § q) pont.

minimális mértéke a vonatkozó FVM rendelet rendelkezései szerint 400 méter.¹³⁹ A pufferzóna minimális mértékénél a termesztési hatóság speciális esetben nagyobb távolságot is megállapíthat (természeti területek/NATURA 2000-es területek esetén akár a minimális mérték kétszerese is lehet¹⁴⁰). A pufferzónában a géntechnológiával módosított növényvel ivarilag kompatibilis növény nem termesztendő. A pufferzónában a keresztbeporzásra alkalmas gyomokat a helyes gazdálkodási gyakorlatnak megfelelően irtani kell. Bizonyos esetekben a pufferzónán túl menedékhát¹⁴¹ is megállapítható. A kérelmezőnek az előzetes állásfoglalás megadását követően az e törvény felhatalmazása alapján kiadott jogszabály szerinti táblát kell kihelyeznie arról, hogy géntechnológiával módosított növények termesztésének engedélyezése van folyamatban, a kérelemben szereplő terület vonatkozásában. (d) A kérelmezőnek az előzetes állásfoglalás megadását követően be kell szereznie a GM-növények termesztésének engedélyezéséhez a pufferzónán belüli földtulajdonosok, illetve földhasználók írásos hozzájárulását, valamint ha a kérelmező nem tulajdonosa annak a földterületnek, ahol a GM-növényeket termesztetni szándékozik, úgy e földterület tulajdonosának írásos hozzájárulását is. Az írásos hozzájárulással egyidejűleg a pufferzónán belüli földtulajdonos, illetve földhasználó köteles nyilatkozni arról, hogy tudomással bír azon kötelezettségéről, amely szerint a termesztési engedélyben meghatározott jogosultsági idő alatt a pufferzóna területén nem termesztethet a géntechnológiával módosított növényvel ivarilag kompatibilis növényt. A hozzájárulás bíróság által nem pótolható. A hozzájárulások hiányában a termesztési engedély nem adható meg.¹⁴² (e) A kérelmezőnek legkésőbb a vetés tervezett időpontját megelőző 20. napig kell a hozzájárulásokat benyújtania a termesztési hatóságnak. A termesztési hatóság a hozzájárulások benyújtását követő 15 napon belül dönt a termesztési engedély iránti kérelemről. A termesztési engedély szántóföldi növények esetében egy vetési ciklusra, egyéb esetekben a termesztési engedélyben meghatározott időtartamra szól, lejártát követően új engedély iránti kérelmet kell benyújtani. A termesztési engedély megadását követően a termesztési hatóság a kérelemben szereplő és a

¹³⁹ Lásd a géntechnológiával módosított, a hagyományos, valamint az ökológiai gazdálkodással termesztett növények egymás mellett folytatott termesztéséről szóló 86/2006. (XII. 23.) FVM rendelet 4. §-át és 2. számú mellékletét.

¹⁴⁰ Gtv. 21/B. § (7) bek.

¹⁴¹ *Menedékhát*: az adott géntechnológiával módosított növényfajtaival azonos növényfajba tartozó, nem géntechnológiával módosított növényvel bevetett terület a géntechnológiával módosított növényvel hasznosított terület körül [Gtv. 2. § r) pont]. Géntechnológiával módosított rovarrezisztens növény termesztése esetén a rezisztens rovarok megjelenésének elkerülése érdekében a termesztési hatóság az előzetes állásfoglalásban meghatározza a géntechnológiával módosított növényvel hasznosított terület körül létrehozandó menedékhát nagyságát, amelynek mérete – a jogszabályban foglalt körülményektől függően – a kérelemben a géntechnológiával módosított növényvel bevetettként jelzett terület 10–20%-a lehet. A menedékhát a kérelemben géntechnológiával módosított növényvel bevetettként jelzett területen belül kell létrehozni. A menedékhát nem része a pufferzónának. A menedékhátban termelt terményt, főszabály szerint, géntechnológiával módosított terményként kell címkézni [Gtv. 21/B. § (10) bek.].

¹⁴² Gtv. 21/C. §.

termesztésre vonatkozó adatokat nyilvántartja és bárki számára korlátozás nélkül, kereshető módon országos adatbázisban a honlapján, valamint a kormányzati portálon közzéteszi. A termesztési hatóság a határozatot megküldi az ellenőrzésre jogosult hatóság részére. A kérelmező, illetve az engedély jogosultja a kérelem benyújtását követően bekövetkezett változásokat 5 napon belül, írásban köteles bejelenteni a termesztési hatóságnak.¹⁴³ (f) A termesztési engedélyben és a jogszabályokban foglaltak betartását az ellenőrzésre jogosult hatóság ellenőrzi. A termesztésre jogosult és a pufferzónán belüli földtulajdonos, illetve földhasználó köteles együttműködni az ellenőrzésre jogosult hatósággal. Amennyiben az ellenőrzés során megállapítást nyer, hogy a pufferzónán belüli földtulajdonos, illetve földhasználó megszegi a termesztésre foglalt tilalmat, az egymás melletti termesztés ellenőrzésére jogosult hatóság értesítése alapján a termesztési hatóság kötelezi a jogsértőt a tilalom ellenére termesztett növények megsemmisítésére.¹⁴⁴ (g) Az egymás melletti termesztés során okozott károkért való *felelősségre*¹⁴⁵ (g1) főszabályként a Polgári Törvénykönyv (Ptk.) fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó előírásai az irányadók; (g2) ha azonban a károsult a GM-növények termesztéséhez az írásos hozzájárulását megadta, az egymás melletti termesztés során okozott károkért való felelősségre a Ptk. szerződésen kívül okozott károkért való felelősség általános szabályaira vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.¹⁴⁶

A koegzisztencia országos szintű szabályozásának érdekes leágazásának volt tekinthető annak kísérlete, hogy *helyi önkormányzatok* saját területükön önkormányzati rendelettel az országos előírásoknál szigorúbb koegzisztenciaszabályokat írjanak elő. Végül azonban e helyzetre kínált megoldási lehetőséget az Alpok–Adria-megállapodás, illetve az uniós szabályozás – többször hivatkozott – 2015-ben elfogadott módosítása, vagyis a fent ismertetett kívülmaradási záradék.

III. Az *Alpok-Adria GMO-mentes övezet kezdeményezés*.¹⁴⁷ Az ehhez való csatlakozásról az Országgyűlés a 74/2011. (X. 14.) számú országgyűlési határozatban döntött. Ennek keretében Magyarországon az érintett mezőgazdasági termelők közösségei megállapodás keretében, önkéntes alapon géntechnológiával módosított növényfajtáktól mentes övezeteket hozhatnak létre. Fontos ugyanakkor, hogy amennyiben a termelők megállapodás keretében géntechnológiával módosított növényfajtáktól mentes övezetet hoznak létre, a magyar termesztési hatóság az övezetben gazdálkodók kérelmére és önkéntes adatszolgáltatása alapján az övezetnek a kérelemben megjelölt adatait és a kérelmező gazdálkodók adatait a honlapján, valamint a kormányzati portálon közzéteszi.¹⁴⁸ Kérdéses ugyanakkor, hogy ez a fajta szabályozás mennyiben tekinthető EU-jog-, illetve

---

¹⁴³ Gtv. 21/C. §.

¹⁴⁴ Gtv. 21/D. §.

¹⁴⁵ Gtv. 21/D. §.

¹⁴⁶ Más EU tagállamok felelősségi szabályozásáról lásd Komári 2009, 293–297.

¹⁴⁷ Jelentős részben átvéve: Szilágyi – Raisz – Kocsis 2017, 192. A téma előzményeiről lásd Pánovics 2005.

¹⁴⁸ A géntechnológiai tevékenységről szóló 1998. évi XXVII. törvény (Gtv.) 21/F. §.

WTO-jog-konformnak. Meglátásunk szerint megfelel mindkét jognak a szabályozás önkéntes jellege alapján.¹⁴⁹

IV. *A géntechnológiával kapcsolatos felelősségi szabályok újragondolása.*¹⁵⁰ A zöld géntechnológiai tevékenységre vonatkozó felelősségi szabályok újragondolására nem sokkal az új Alaptörvény elfogadását követően került sor, amikor is Magyarországon GMO-szennyezett vetőmagvakra és azok alkalmazására derült fény.¹⁵¹ Ennek hatására került újraértékelésre a magyar géntechnológiára vonatkozó szabályozás felelősségi rendszere,¹⁵² és kezdeményezték a géntechnológiával kapcsolatos bizonyos szabályok megszegése büntetőjogi szankcionálásának megteremtését, konkrétan a géntechnológiával módosított növényfajtákkal kapcsolatos kötelezettség megszegése nevet viselő tényállás szabályozásával, amely új büntetőjogi tényállásként került bele a Büntető Törvénykönyvbe (Btk.).¹⁵³

V. *A GMO-mentes mezőgazdaság koncepciójának védelme a világkereskedelem új fejlesztési eszközeinek, a szabadkereskedelmi megállapodásoknak a tárgyalása során.*¹⁵⁴ Amint fentebb már utaltunk rá a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) joganyagából számos előírás érinti a GMO-k uniós, illetve tagállami szabályozását.¹⁵⁵ A WTO kapcsolódó joggyakorlatából kiemelkedő jelentősége volt a fentebb elemzett *EC-Biotech* ügynek,¹⁵⁶ amely hozzájárult a WTO-jog jobb megértéséhez a GMO-szabályozásának vonatkozásában. Ennek kapcsán lényegében levonható az a következtetés, hogy egy ország (illetve más WTO-tag) döntési szabadsága GMO-mentessége tárgyában a jelenleg fennálló nemzetközi kereskedelmi rendszer kötelező előírásai tekintetében több vonatkozásban is korlátozott.

---

¹⁴⁹ Szilágyi 2016, 31.

¹⁵⁰ Jelentős részben átvéve: Szilágyi–Raisz–Kocsis 2017, 192.

¹⁵¹ Az ügy kifejtéséről lásd Raisz – Szilágyi 2012, 110–112. Az ügy során került elemzésre az is, hogy tekinthető-e egy ilyen jellegű szennyezés nemzetközi jogi értelemben ‘agressziónak’; lásd Raisz 2015, 275–288. Ezen elemzés fényében érdekes értelmet nyerhet a jelen munka zárásakor benyújtott T/13647. sz. javaslat az Alaptörvény kilencedik módosításáról és annak új ‘hadiállapot’ fogalmának „hatásában külső fegyveres támadással egyenértékű cselekmény” fordulata.

¹⁵² Lásd a GMO Munkacsoport létrehozásáról szóló 1289/2011. (VIII. 22.) Korm. határozat 3. pontját.

¹⁵³ Aki az Európai Unióban a) engedéllyel nem rendelkező géntechnológiával módosított növényfajta szaporítóanyagát az ország területére jogellenesen behozza, tárolja, szállítja, forgalomba hozza, vagy a környezetbe kijuttatja, b) termesztési célú felhasználásra ki nem terjedő engedéllyel rendelkező géntechnológiával módosított növényfajta szaporítóanyagát a környezetbe jogellenesen kijuttatja, c) termesztési célú engedéllyel rendelkező géntechnológiával módosított növényfajta szaporítóanyaga vonatkozásában a védzáradási eljárás időtartamára biztonsági intézkedésként elrendelt behozatali, előállítási, tárolási, szállítási, forgalomba hozatali, felhasználási tilalmat megszegi, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Btk. 362. §.

¹⁵⁴ Szilágyi 2016, 42–43. és Szilágyi – Raisz – Kocsis 2017, 193–194.

¹⁵⁵ Ennek részletes elemzéséről lásd Szilágyi 2009.

¹⁵⁶ WT/DS291/R, WT/DS292/R, WT/DS293/R.

Mivel a WTO kereskedelmi rendszerének általános, többoldalú továbbfejlesztésére tett kísérletek a Doha-fordulóban meglehetősen nehezen realizálódnak, ezért az egyes országok és régiók között egyre inkább felértékelődik a WTO jogi keretek közé beilleszthető, tipikusan két világpiaci szereplő között kötendő szabad-kereskedelmi megállapodások jelentősége. E kétoldalú kereskedelmi megállapodások esetében joggal vetődik fel a kérdés, hogy Alaptörvényünk GMO-mentes mezőgazdaságra vonatkozó koncepciója mennyire érvényesíthető. A kérdésre adandó válasz csak az egyes kereskedelmi megállapodások egyedi értékelését követően adható meg. Jelen részben ugyanakkor csak arra vállalkozhatunk, hogy felhozzunk egy olyan példát, amelynél úgy tűnik, hogy a magyar alkotmányos szabályozás esetében is megnyugtató módon sikerült rendezni a kérdést, jelesen a már aláírt EU és Kanada közötti szabadkereskedelmi megállapodás, az ún. *Comprehensive Economic and Trade Agreement* (CETA) esetében. A CETA kapcsán úgy tűnik, hogy sikerült érvényesíteni a GMO-mentes mezőgazdasági koncepciójában foglalt elképzeléseket:¹⁵⁷ „A CETA teljes mértékben összhangban áll az uniós szakpolitikákkal, ideértve azokat is, amelyek a nemzetközi kereskedelmet érintik. E tekintetben a CETA nem fogja korlátozni vagy módosítani az uniós jogszabályokat, és egyik szabályozott területen sem fogja módosítani, csökkenteni vagy eltörölni az uniós szabványokat. A Kanadából származó valamennyi importnak meg kell felelnie az uniós szabályozásnak (pl... állat- és növény-egészségügyi szabályok, élelmiszerrel és biztonsággal kapcsolatos szabályok, egészséggel és biztonsággal kapcsolatos előírások, a géntechnológiával módosított szervezetekre vonatkozó szabályok, környezetvédelem, fogyasztóvédelem stb.).”¹⁵⁸ Jelenleg ugyanakkor, mint említettük, a végső szabályozás még nyitott kérdés számos kereskedelmi partner esetében, amely partnerek közül jelentőségüknél fogva különösen érdekes lehet az Egyesült Államokkal¹⁵⁹, illetve Kínával kötendő megállapodás.

VI. A GMO-mentesség jelölésére vonatkozó nemzeti szabályok. A GMO-mentességre utaló jelölésről szóló 61/2016. (IX. 15.) FM rendelet sajátosságai – más országok szabályozására¹⁶⁰ figyelemmel¹⁶¹ – a következőkben összegezhetők. (a) A magyar szabályozás – hasonlóan az EU több tagállamának hasonló szabályozásához – *önkéntes rendszernek tekinthető* abban az értelemben, hogy ha egy termék GMO-

¹⁵⁷ Lásd különösen CETA 1. melléklet, 22. fejezet (kereskedelem és fenntartható fejlődés), 24. fejezet (kereskedelem és környezetvédelem): 24.1. cikk benne a környezetvédelmi jog fogalma, 25.1. és 25.2. cikk (biotechnológia).

¹⁵⁸ COM(2016)444, 3. Lásd Szilágyi 2016, 43.

¹⁵⁹ Az EU és USA között megkötni tervezett szabadkereskedelmi megállapodás, az ún. *Transatlantic Trade and Investment Partnership* (TTIP) tárgyalásai sokáig titokban folytak, az Európai Bizottság csak nagy nyomásra kezdte el nyilvánosságra hozni a tárgyalási dokumentumokat, illetve álláspontját; így például az Európai Bizottság cáfolta azt, hogy „a TTIP kényszerítené az EU-t, hogy engedélyezze GM-növények termesztését”; az Európai Bizottság szerint az ezzel kapcsolatos EU-jogon nem változtatna a TTIP; lásd Európai Bizottság 2015, 22.

¹⁶⁰ Európai Bizottság 2013a és 2013b. Lásd még Bittner 2015.

¹⁶¹ A jogszabály részletes elemzéséről lásd Szilágyi – Tóth 2017.

mentes, akkor ezt a tényt nem kötelező feltüntetni a terméken, viszont ha valaki egy termék GMO-mentes jellegét mégis szeretné feltüntetni, akkor csak a vonatkozó 61/2016. FM rendelet előírásainak eleget teheti meg.¹⁶² A magyar rendelet vonatkozásában kérdésként vetődhet fel, hogy „ha az uniós szabályozás [a GMO tartalom jelöléséről] kötelezően előírja azt, hogy a GMO-tartalmat jelölni kell egy terméken, akkor miért van egyáltalán szükség arra, hogy nemzeti szinten szabályozzuk a GMO-mentességre utaló jelölés előírásait. A válasz abban keresendő, hogy az uniós jelölési rendszer olyan sok kivételt fogalmaz meg a GMO-tartalom jelölése kapcsán, hogy az uniós jelölést helyesebb lenne talán inkább úgy nevesíteni, mint pusztán a ‘jelentősebb mennyiségű GMO-tartalom kötelező feltüntetésének’ szabályozását. Vagyis a kisebb GMO-érintettségét egy termék esetében nem kell feltüntetni az uniós szabályok alapján. Mindezekre tekintettel a nemzeti kiegészítő szabályozások létét az indokolja, hogy az EU kötelező jelölési szabályai esetében meglehetősen sok kivételről beszélhetünk.”¹⁶³ (b) A magyar szabályozás leginkább a francia GMO mentességi szabályozáshoz áll közel, de azért sokat merített az osztrák rendszerből is. (c) A jogszabály olyan élelmiszerekre terjed ki, mint: hal, hús, tej, tojás, méhészeti termékek, növényi eredetű termékek.¹⁶⁴ A GMO-mentességre utaló jelzés nem alkalmazható vadon élő, táplálkozásában nem nyomon követhető állat tojására és húására, kifogott vadon élő halak esetében. Hasonlóképpen nem alkalmazható a GMO-mentességre vonatkozó jelölés olyan élelmiszer esetén, amelyet, mint GMO-t tartalmazó, GMO-ból álló, GMO-ból előállított vagy GMO-ból előállított összetevőket tartalmazó terméket – az 1829/2003/EK rendelet és az 1830/2003/EK rendelet alapján – jelöléssel szükséges ellátni. Főszabály szerint a GMO-mentességre utaló jelöléssel ellátott élelmiszer előállításában sem használható fel GMO-ból előállított élelmiszer-adalékanyag, technológiai segédanyag vagy enzim.¹⁶⁵ (d) A magyar rendelet alapján egy növényi eredetű élelmiszer legfeljebb – a jelenlegi technológiai szint alapján még mérhető – 0,1 százalékban tartalmazhat olyan GMO-t, amely az Európai Unióban forgalomba hozatali engedéllyel rendelkezik és élelmiszerben való előfordulása véletlen vagy technikailag elkerülhetetlen.¹⁶⁶ (e) A hal, hús, tej, tojás és az ezen összetevőket tartalmazó élelmiszerek esetén akkor alkalmazható a GMO-mentességre utaló jelölés, ha az állat tartása során teljesültek a rendeletben foglalt feltételek. Az állatnak (i) emlőállatok esetében legalább az elválasztást követően, (ii) szárnyasok esetében háromnapos kortól kezdve, (iii) minden más esetben az állat születésétől vagy kelésétől kezdve kizárólag GMO-mentes termelésben felhasználható takarmány adható. Ha ezen előírásoknak nem felelt meg az állat takarmányozása, csak abban az esetben lehet a belőlük származó terméket GMO-mentességre utaló jelöléssel ellátni, ha letelt egy meghatározott *átállási idő*. A magyar rendelet részletesen szabályozza az átállási időre vonatkozó előírásokat.¹⁶⁷

¹⁶² 61/2016. FM rendelet 3. §

¹⁶³ Lásd Szilágyi – Tóth 2017.

¹⁶⁴ 61/2016. FM rendelet 1. §.

¹⁶⁵ 61/2016. FM rendelet 3. § (3), (5) bek.

¹⁶⁶ 61/2016. FM rendelet 4. § (1) bek.

¹⁶⁷ 61/2016. FM rendelet 5. §.

(f) Méhészeti terméken GMO-mentességre utaló jelölés abban az esetben használható, ha a méhészeti termék olyan kaptárból származik, amely a méhészeti termék kinyerését megelőző legalább egy éven át megfelelt az alábbi feltételeknek: (i) a kaptár 5,5 km-es körzetében a nektár- és virágorforrásokat géntechnológiával nem módosított növények képezik, (ii) a méheket GMO-mentes termelésben felhasználható takarmánnyal takarmányozták.¹⁶⁸

VII. *Fehérjeprogram, illetve útban egy GMO-mentes nemzeti élelmiszer-ellátás irányába.* Az alaptörvényi GMO-mentes mezőgazdaság koncepció megvalósítása egy új szakaszába érkezett az által, hogy a magyar döntéshozó a magyarországi *élelmiszer-előállítás reformját* tűzte ki célul.¹⁶⁹ A cél ugyanis az ágazat fehérjeigényének minél teljesebb, GMO-mentes forrásból történő biztosítása, illetve e forrásokat biztosító kapacitások fejlesztése. A reformnak van hazai stratégiai dokumentuma (az ún. *Nemzeti Fehérjetakarmány Program*¹⁷⁰) és van nemzetközi ága is, mint, amilyen a magyar–német–osztrák kezdeményezésre – több uniós tagállam részvételével – elindított *Európai Szója Nyilatkozat*.¹⁷¹ Nem világos ugyanakkor az, hogy a (jövőben talán kiteljesedő) Nemzeti Fehérjeprogramon, illetve a GMO-mentesség jelölésére kiépített nemzeti rendszeren alapuló fejlesztések jogilag miként alapozhatják meg azt, hogy adott esetben a *külföldről érkező GM-élelmiszerek* ne kerüljenek be a magyar piacra.¹⁷²

Irodalomjegyzék

- [1] Balázs Ervin – Dudits Dénes – Sági László (szerk.) (2011). *Genetikailag módosított élőlények (GMO-k) a tények tükrében*. Barabás Zoltán Biotechnológiai Egyesület–Pannon Növény-biotechnológiai Egyesület, Szeged.
- [2] Bézi-Farkas Barbara (2006). *Géntechnológia* című előadás. Miskolci Egyetem, Miskolc, november 30.
- [3] Bézi-Farkas Barbara – Jasinka Anita (2006). A géntechnológiai tevékenység szabályozása. In: Csák Csilla (szerk.). *Agrárjog*. Novotni Kiadó, Miskolc, 487–495.
- [4] Bittner, Ursula (2015). *Significance of GMO-free labelling for economic stakeholders*. May 8, Bécs, https://www.gmo-free-regions.org/fileadmin/files/gmo-free-europe/Danube_Soya_East_West_Protein_Forum_Bittner_2015_8.5.pdf.

---

¹⁶⁸ 61/2016. FM rendelet 6. §.

¹⁶⁹ Nagy 2018.

¹⁷⁰ Lásd a Nemzeti Fehérjetakarmány Program indításáról szóló 1186/2018. (IV. 4.) Korm. határozatot.

¹⁷¹ Fazekas 2017. Vö. Bittner 2018.

¹⁷² Minderről egy 2018-as, Agrárminisztérium által szervezett szakértői konferencián esett szó, habár az elképzelés végül nem került be a tárcsa által kiadott közleménybe: Nagy 2018.

- [5] Bittner, Ursula (2018). *Donau Soja – Production Chain Perspective*. september 7, Berlin, https://www.gmo-free-regions.org/fileadmin/files/gmo-free-regions/GMO_Free_Europe_2018/Donausoja_Non-GM_Conference_Presentation_UB_07.09.2018_EN_s.pdf.
- [6] Bodiguel, Luc – Cardwell, Michael (ed.) (2010). *The Regulation of Genetically Modified Organisms*. Oxford University Press, New York.
- [7] Chiaraboli, Alessandro (2010). Some aspect of the coexistence's regulation in the European Union and in Italy. *Journal of Agricultural and Environmental Law* 5 (9), 13–19, <http://epa.oszk.hu/01000/01040/00009/pdf/>.
- [8] Cserba Veronika – Munkácsi Péter (2006). Szellemitulajdon-jogi tárgyú viták az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok közötti transzatlanti gazdasági kapcsolatokban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle* 111 (5), 59–76.
- [9] EASAC [European Academies' Science Advisory Council] (2017). *Genome editing: scientific opportunities, public interests and policy options in the European Union*. EASAC policy report 31, German National Academy of Sciences Leopoldina, Halle.
- [10] ENSSER [European Network of Scientists] (2017). *ENSSER Statement on New Genetic Modification Techniques*. September 27, <https://ensser.org/publications/ngmt-statement/>.
- [11] Erbguth, Wilfried – Schlacke, Sabine (2008). *Umweltrecht*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.
- [12] Európai Bizottság (2013a). *State of play in the EU on GM-free food labelling schemes and assessment of the need for possible harmonization – Final report*. Written by ICF GHK, October, https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/plant/docs/gmo-traceability-gm-final_report_en.pdf.
- [13] Európai Bizottság (2013b). *State of play in the EU on GM-free food labelling schemes and assessment of the need for possible harmonization – Case studies*. Written by ICF GHK, October, https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/plant/docs/gmo-traceability-gm-free_labelling_study_case_en.pdf.
- [14] Európai Bizottság (2015). *The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) – Inside TTIP*. Publications Office of the European Union, Luxembourg, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/july/tradoc_153635.pdf.
- [15] Darvas Béla – Székács András (szerk.) (2011). *Az elsőgenerációs géntechnológiai úton módosított növények megítélésnek magyarországi háttere*. A Magyar Országgyűlés Mezőgazdasági Bizottsága, Budapest.
- [16] Farkas Csamangó Erika (2005). A géntechnológia agrárjogi aspektusairól. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica Et Politica* 67 (7), 1–22.

- [17] Farkas Csamangó Erika (2008). Növényvédelmi szabályozások. In: Miklós László (szerk.). *Környezetjog*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- [18] Fazekas Sándor (2017). *Történelmi jelentőségű diplomáciai siker a magyar kezdeményezésre 14 uniós ország agrárminisztere által aláírt Európai Szója Nyilatkozat*. FM Sajtóiroda, július 19.
- [19] Fitori Erzsébet (2004). A WTO vitarendezési mechanizmusa. In: Fazekas Judit – Palásti Gábor (szerk.). *Globalizáció. Piacliberalizáció*. Novotni Kiadó, Miskolc, 92–116.
- [20] Fodor László (2012). A GMO szabályozással kapcsolatos európai bírósági gyakorlat tanulságai. In: Csák Csilla (szerk.). *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 65–75.
- [21] Fodor László (2014). *Környezetjog*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- [22] Fodor László (2018). A precíziós genomszerkesztés mezőgazdasági alkalmazásának szabályozási alapkérdései és az elővigyázatosság elve. *Pro Futuro* 8 (2), 42–64.
- [23] Gehring, Markus (2007). *Nachhaltigkeit durch Verfahren im Welthandelsrecht*. Duncker & Humblot, Berlin.
- [24] Glowka, Lyle (2003). *Law and modern biotechnology*. FAO Legislative Study 78, FAO, Rome.
- [25] Harnócz Dorina Lilla (2018). New plant breeding techniques and genetic engineering: legal approach. *Journal of Agricultural and Environmental Law* 13 (25), 81–106, <http://doi.org/10.21029/JAEL.2018.25.81>.
- [26] Horváth Gergely (2008). A „zöld” géntechnológia alkalmazásának gazdasági- és agrár-környezetvédelmi kockázatai. *Külgazdaság Jogi Melléklete* 52 (7–8), 87–106.
- [27] IFOAM [International Federation of Organic Agricultural Movements] (2017). *Compatibility of Breeding Techniques in Organic Systems*. Position Paper, IFOAM, Bonn.
- [28] JNO [Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosa] (2010). *A jövő nemzedékek országgyűlési biztosának beszámolója 2008–2009*, http://beszamolo.jno.hu/pdf/JNO_beszamolo_2008-2009.pdf.
- [29] JNO [Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosa] (2011). *Az új Alaptörvény környezetvédelmi és fenntarthatósági rendelkezéseiből eredő állami felelősségről*. 258/2011. sz. állásfoglalás, 2011. április 25.
- [30] Jövő Nemzedékek Szószólója (2018). *Genetikai módosítás-e a génszerkesztés?* Február 19., <https://www.ajbh.hu/-/genetikai-modositas-e-a-genszerkeszt-es-a-jovo-nemzedek-szoszoloja-az-elovigyazatosag-elverol>.

- [31] Jövő Nemzedékek Szószólója et al (2018). *Új nemesítési technikák és génmódosítás*. Szeptember 11., <https://tinyurl.hu/YkA0/>.
- [32] Kakuk Péter (2006). A génfogalom problémája és a genetika. *Fundamentum* 10 (1), 23–31.
- [33] Komári Ágnes (2008). Gedanken über die juristische Regelung der genetisch veränderten Organismen, mit besonderer Rücksicht auf die Lebensmittelsicherheit. *Journal of Agricultural and Environmental Law* 3 (6), 3–25.
- [34] Komári Ágnes (2009). A koegzisztencia kérdése az Európai Unióban, különös tekintettel a GM-növénykultúrák termesztésével okozott károkért való felelősség szabályozására. In: Bobvos Pál (szerk.). *Reformator iuris cooperandi*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 293–297.
- [35] Kovács Judit Nóra (2012). *Észrevételek az USA GMO politikájához*. In: Csák Csilla (szerk.). *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások körében*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 104–115.
- [36] Lupócz Róbert (1999). Géntechnológia. In: Fodor László – Olajos István – Prugberger Tamás (szerk.). *Az agrárjog II*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 83–101.
- [37] McMahon, Joseph A. (2007). *EU Agricultural Law*. Oxford University Press, Oxford.
- [38] MTA Elnökség (2017). *Precíziós gén- és genomszerkesztés az élhetőbb világért*. A Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalása, https://mta.hu/tudomany_hirei/precizios-gen-es-genomszerkesztes-az-elhetobb-vilagert-a-magyar-tudomanyos-akademia-allasfoglalasa-108320.
- [39] Nagy István (2018). *Ösztönözni kell a GMO-mentes szója termesztését*. MTI közlemény, szeptember 11.
- [40] Olajos István (2008). A géntechnológiai tevékenység szabályozása Magyarországon. In: Szilágyi János Ede (szerk.). *Környezetjog*. II. kötet, Novotni Alapítvány, Miskolc, 73–88.
- [41] Palásti Gábor (2004). A környezet védelme a termékek fogalmának globális szabályozási rendszerében. In: Fazekas Judit – Palásti Gábor (szerk.). *Globalizáció. Piacliberalizáció*. Novotni Kiadó, Miskolc, 319–394.
- [42] Pánovics Attila (2005). Génmódosítás-mentes régiók Magyarországon. *Környezetvédelem* 14 (2), 16
- [43] Prugberger Tamás (1999). A géntechnológiai tevékenység. In: Fodor László – Olajos István – Prugberger Tamás (szerk.). *Az agrárjog II*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 84–101.
- [44] Raisz Anikó (2015). GMO as a Weapon – a.k.a. a New Form of Aggression? *Hungarian Yearbook of International Law and European Law* 2014. Eleven, The Hague, 275–288.

- [45] Raisz Anikó – Szilágyi János Ede (2012). Development of agricultural law and related fields (environmental law, water law, social law, tax law) in the EU, in countries and in the WTO. *Journal of Agricultural and Environmental Law* 7 (12), 107–148, <http://epa.oszk.hu/01000/01040/00012/pdf/>.
- [46] RT (2015a). *GMO labeling bill gets another shot in Rhode Island*. rt.com/usa/239033-gmo-labeling-rhode-island/.
- [47] RT (2015b). *Two thirds of EU states reject GMO crops, file cultivation opt-out requests*. <https://www.rt.com/news/317638-eu-gmo-cultivation-opt-out/>.
- [48] Sampson, Gary – Whalley, John (2005). *The WTO, Trade and the Environment*. Edward Elgar, Cheltenham–Northampton.
- [49] Schimpf, Mute (2018). *Előadása az „Új nemesítési technikák és a génmódosítás” műhelybeszélgetésre*. Alapvető Jogok Biztosának Hivatala (Jövő Nemzedékek Szószólója), Budapest, február 19.
- [50] Swissinfo (2017). *Parliament backs extension of GMO moratorium*. https://www.swissinfo.ch/eng/agriculture_parliament-backs-extension-of-gmo-moratorium/42996818.
- [51] Swissinfo (2019). *Switzerland gives green light to GM crop trial*. https://www.swissinfo.ch/eng/modified-barley_switzerland-gives-green-light-to-gm-crop-trial/45029716.
- [52] Szabó Andrea (2015a). *A genetikailag módosított szervezetek szabályozásának kérdései az EU egyes tagállamaiban*. június 3., Képviselői Információs Szolgálat, [Budapest], https://www.parlament.hu/documents/10181/709205/GMO_EU.pdf/936a9da0-6124-44b5-9fdf-b4dec1740956.
- [53] Szabó Andrea (2015b). *GMO – Genetikailag módosított élőlények*. *Infójegyzet* (24), 2015. május 21., Képviselői Információs Szolgálat.
- [54] Szilágyi János Ede (2009). *WTO-jog és környezetvédelem*. In: Bobvos Pál (szerk.). *Reformator iuris cooperandi*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 486–511.
- [55] Szilágyi János Ede (2010). *A géntechnológia jogi szabályozása*. In: Szilágyi János Ede (szerk.). *Környezetjog*. II. kötet, Novotni Alapítvány, Miskolc, 105–128.
- [56] Szilágyi János Ede (2011). *A zöld géntechnológiai szabályozás fejlődésének egyes aktuális kérdéseiről*. *Miskolci Jogi Szemle* 6 (2), 36–54.
- [57] Szilágyi János Ede (2016). *A zöld géntechnológia jogi szabályozása*. Miskolci Egyetem Állam-és Jogtudományi Karán, szeptember 29. napján tartott előadás, 1–44. dia.

- [58] Szilágyi János Ede – Raisz Anikó – Kocsis Bianka (2017). New dimensions of the Hungarian agricultural law in respect of food sovereignty. *Journal of Agricultural and Environmental Law* 12 (22), 160–201.
<http://doi.org/10.21029/JAEL.2017.22.160>.
- [59] Szilágyi János Ede – Tóth Enikő (2017). A GMO-mentes mezőgazdaság megteremtésének újabb jogi eszköze. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* 35, 479–499.
- [60] Tahyné Kovács Ágnes (2011). Az együtt-termesztés uniós szabályozásáról és annak vitáiról. *Iustum Aequum Salutare* 7 (2), 181–193.
- [61] Tahyné Kovács Ágnes (2015). Gedanken zur verfassungsmäßigen Interpretation der gesetzlichen Regelung der GVOs in angesichts der Verhandlungen der neuen GVO Verordnung der EU und des TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership). *Journal of Agricultural and Environmental Law* 10 (18), 72–104.
- [62] Tanka Endre (2005a). Alkotmányos bástya a génhadjárat ellen. *A falu* 20 (1), 37–49.
- [63] Tanka Endre (2005b). Génügy, élelmiszerbiztonság, alkotmányos jogvédelem. *Gazdaság és Jog* 10 (9), 20–26.
- [64] Tanka Endre (2007). Adalékok a génmódosított növények hazai köztermesztetőségéhez. *Gazdaság és Jog* 12 (3), 20–26.
- [65] Téglásiné Kovács Júlia (2015). A GMO-mentes Alaptörvény hatása a mezőgazdaságra – különös tekintettel a visszaszerzett EU tagállami szuverenitásra és a TTIP-re. In: Szalma József (szerk.). *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2014*. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 300–319.
- [66] Téglásiné Kovács Júlia (2017). Az Alaptörvény GMO-mentes mezőgazdaságra vonatkozó rendelkezése – különös tekintettel a tagállami szuverenitásra és a transzatlanti kereskedelmi megállapodásra. In: Cservák Csaba – Horváth Attila (szerk.). *Az adekvát alapjogvédelem*. Porta Historica, Budapest, 147–164.
- [67] Zsiros László (2010). A mezőgazdasági géntechnológia jogi szabályozása a géntechnológia szemszögéből. In: Dobróka Mihály – Gyulai Ákos – Dabasi Halász Zsuzsanna (szerk.). *Diáktudomány. A Miskolci Egyetem tudományos diákköri munkáiból*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 162–167.